

ELEŞTİREL İRK KURAMI VE İRKİN HUKUK TARAFINDAN BELİRLENMESİ^(*)

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Süzgün ŞAHİN ÜNVER^(**)

ÖZET

Amerikan toplumunun ve hukuk sisteminin kendine özgü tarihsel koşulları altında ortaya çıkan Eleştirel İrk Kuramı ırkın hukuk tarafından da inşa edilip şekillendirildiği ve Amerikan toplumunda ve ilk bakışta tarafsız görünen yargı da dahil olmak üzere Amerikan kurumlarında ırkçılığın bir istisna değil aksine toplumun normal olduğu tezlerinden hareketle ırk ve ırkçılık sorunlarının çözümlerinin gerçekte hiç de kolay olmadığını gözler önüne sermektedir. Hareketin tespitine göre Amerika Birleşik Devletleri'nde eşitlik yolundaki tüm önemli atılımlar ancak beyaz elitlerin çıkarları için de uygun oldukları zaman hayata geçirilebilmiştir. Eleştirel İrk Kuramı, mevcut hukuk sistemini ve yargı kararlarını hukukun tarafsız olmadığı tespitinden hareketle eleştirir ve hukukta ırkın oynadığı role dikkat çekmeyi amaçlar. Bu çalışmada Kıta Avrupası hukuk düşüncesinde etkileri ancak dolaylı şekilde görülen Eleştirel İrk Kuramı'nın ortaya çıkışı, temel özellikleri, karşıt öykü anlatıcılığıyla getirdiği metodolojik yenilikler ve başka eleştirel yaklaşımlarla ilişkileri genel hatlarıyla tasvir edilecek, Kuramın teorik ve ampirik çalışmalara etki edebilecek yönlerine dikkat çekilmeye çalışılacak ve nihayet Amerika Birleşik Devletleri dışında da sosyo-hukuki çalışmalara anlamlı bir katkısının mümkün olup olmadığı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

İrk Ayrımı, Çıkarların Ortaklaşması, Kesişimsellik, Karşıt Öykü Anlatıcılığı, Renk Körü Anayasacılık, İç Sömürgecilik.

^(*) DOI: 10.33432/ybuhukuk.1274595 - **Geliş Tarihi:** 31.03.2023 - **Kabul Tarihi:** 25.06.2023.

^(**) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, Ankara-Türkiye,
E-posta: fatmasuzgunsahin@gmail.com; Orcid Id: https://orcid.org/0000-0003-0028-2661.

CRITICAL RACE THEORY AND THE LEGAL CONSTRUCTION OF RACE

ABSTRACT

The Critical Race Theory, which emerged under the specific historical conditions of the American society and the American legal system, is based on the theses that race is constructed and shaped by the law and that racism is not the exception but the norm in American society and American institutions, including the seemingly neutral judiciary, demonstrating that solutions to the problems of race and racism are in fact not simple. The movement demonstrates that all major breakthroughs towards equality in the United States could only be realized when they were also suitable for the interests of the white elites. The Critical Race Theory criticizes the existing legal system and precedents on the basis that the law is not impartial and aims to draw attention to the role of race in law. In this study, the emergence of Critical Race Theory, the effects of which can only be seen indirectly on Continental European legal thought, its main tenets, the methodological innovations it brings with its counter-storytelling and its relations with other critical approaches will be outlined in general terms, the aspects of the Theory that can influence theoretical and empirical studies will be pointed out, and finally, it will be evaluated whether it is possible to make a meaningful contribution to socio-legal studies outside the United States.

Keywords

Racial Segregation, Interest Convergence, Intersectionality, Counter-Storytelling, Color-Blind Constitutionalism, Internal Colonialism.

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyo-hukuki çalışmalar açısından oldukça önemli bir konum kazanan ve başta hukuk fakülteleri olmak üzere sosyal bilim-ler eğitiminde önemli etkisi olan Eleştirel Irk Kuramı, Amerika Birleşik Devlet-leri eski başkanı Donald Trump'ın söz konusu kurama açıkça retorik bir savaş ilan etmesiyle birlikte akademik tartışma alanının sınırlarını aşarak gündelik siyasi tartışma alanının da gündeminde yer almaya başladı. 22 Eylül 2020'de yayımlanan 13950 sayılı başkanlık kararnamesinde hükümet kurumlarına “bula-şan” bir “habis ideoloji”nin mevcudiyetini ileri sürülmekteydi.¹ Kararnamede açıkça ismi zikredilmemekteyse de dönemin başkanının “habis ideoloji” ifadesi-nin Eleştirel Irk Kuramına bir gönderme olduğu bilinmektedir. Kararnamenin amacı saldırgan ve Amerikan karşıtı ırk ve cinsiyet kalıpları ve haksız suçlama-larla mücadele olarak açıklanmaktadır. Gettysburg Muharebesi, Montgomery otobüs boykotu, Selma-Montgomery yürüyüşleri gibi Amerikan tarihinde sivil haklar mücadelesinin önemli dönüm noktalarına², Amerikan Bağımsızlık Bil-dirgesinde yer alan tüm insanların eşit yaratıldığı inancına, Amerikan İç Sava-

¹ **Executive Office of the President**, “Combating Race and Sex Stereotyping” <<https://www.federalregister.gov/documents/2020/09/28/2020-21534/combating-race-and-sex-stereotyping>> s.e.t. 10.02.2023.

² 1-3 Temmuz 1863 tarihlerinde gerçekleşen Gettysburg Muharebesi, savaşın başlangıç safha-sında Konfederasyon Ordusu tarafından esir alınan yaklaşık bin özgür siyahın köleleştirilmesi ve Abraham Lincoln'ın savaşma amacını sadece Birlik'in muhafazasından öteye siyahların da özgürleşmesine, kendi ifadesiyle “yeni bir özgürlük doğumuna” yönelttiği Gettysburg Nutku nedeniyle Amerikan ırk mücadelelerinin önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edil-mektedir. Yerel NAACP (Renkli İnsanların Gelişimi Ulusal Birliği) yöneticisi Rosa Parks'ın otobüste bir beyaza yer vermeyi reddetmesi ve bunun üzerine gözaltına alınmasıyla başlayan Montgomery otobüs boykotu on üç ay sürmüştü ve Orta Alabama Bölgesi Bölge Mahkemesinin otobüslerde ırka dayalı yer ayrımının anayasaya uygun olmadığına dair kararının Amerikan Yüksek Mahkemesi tarafından onaylanması ve uygulanması ile sona ermiştir.(**Gayle v. Browder**, Supreme Court of the United States, No. 352 U.S. 903 (1956), K.T. 13 Kasım 1956.) Boykotu düzenleyen MIA'in (Montgomery Geliştirme Derneği) başkanı Martin Luther King, Jr. olayın uluslararası ilgi görmesinin de etkisiyle sivil haklar mücadelesinin önderi olmuştur. Seçme hakkının fiilen kullanılabilmesinin önündeki engellerin kaldırılması için Martin Luther King, Jr. öncülüğünde çok geniş katılımı gerçekleşen Selma-Montgomery yürüyüşleri, oy kullanma hakkının önündeki ırk ayrımcılığı esaslı engelleri kaldıran 1965 Seçme Hakkı Yasa-sının kabulünü sağlamıştır.

şı'nda yer alan siyah askerlere ve hatta Dr. Martin Luther King Jr.'a atıfla ırk ayrımı gözetilmemesinin Amerika Birleşik Devletleri için tarihsel önemine vurgu yapılan metinde Martin Luther King'in meşhur "bir hayalim var" konuşmasının üzerinden geçen elli yedi yıl içerisinde bu yolda büyük bir ilerleme kaydedildiği savunulmaktadır. Buna karşılık başkanlık kararnamesinde, günümüzde her bireyin eşit onuru üzerinden değil kolektif toplumsal ve siyasal kimliklere dayanan hiyerarşiler üzerinden farklı bir Amerika anlayışı ortaya koymaya çalışanlar olduğu ileri sürülmekte ve bu ideolojinin kaynağında da Amerika'nın geri dönülemez bir biçimde ırkçı ve cinsiyetçi bir ülke olduğu, bazı kişilerin salt ırk yahut cinsiyetlerinden dolayı baskıcı olduğu ve ırk kimliklerinin ve cinsel kimliklerin Amerikalı yahut insan olma statüsünden daha önemli olduğu yolundaki kötücül ve hatalı inancın olduğu belirtilmektedir. Görüldüğü üzere başkanlık kararnamesinin teorik temelleri insan onuru ve eşit yurttaşlık kavramları üzerinde şekillendirilmeye çalışılmıştır. Başkanlık kararnamesinde Eleştirel Irk Kuramıyla bağlantılı faaliyetlere örnekler verilerek bu tip ırk stereotiplerine mükelleflerin ödediği vergilerle destek verilemeyeceği, üstelik araştırmaların suçlama odaklı çoğulculuk eğitimlerinin önyargıları kuvvetlendirdiğine ve azınlıkların olanaklarını azalttığına dikkat çekilmiştir.³ Böylelikle Eleştirel Irk Kuramına dayanan bilginin kamusal alanda federal kurumların dahil olduğu çalışmalar aracılığıyla yayılması yahut desteklenmesi insan onuru ve eşitlik gerekçesiyle fiilen yasaklanmıştır.

Eleştirel Irk Kuramını federal kurumların dışında tutmayı amaçlayan 22 Eylül 2020 tarihli Başkanlık Kararnamesi, 20 Ocak 2021 tarihinde göreve gelen, kırk altıncı Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Joe Biden'ın aynı gün yürürlüğe koyduğu Irk Eşitliğinin Güçlendirilmesi ve Yetersiz Hizmet Alan Toplulukların Federal Hükümet Aracılığıyla Desteklenmesine Dair Başkanlık Kararnamesi ile ilga edilmiştir. Bu defa başkanlık kararnamesiyle fırsat eşitliğinin Amerikan demokrasisinin temeli olduğu ve farklılıkların Amerika Birleşik Devletleri'nin en önemli kuvvetli yönlerinden bir olduğu ancak birçok kişinin "Amerikan Rüyasına" erişme olanağının olmadığı ifade edilmektedir. Söz konusu kararla; ya-

³ Executive Office of the President, "Combating Race and Sex Stereotyping".

salarda, kamu siyasalarında, kamu kurumlarında ve özel kurumlarda yerleşik eşitsizliklerin olduğu kabul edilmiş ve “yetersiz hizmet alan” topluluklar şeklinde adlandırılan ve ekonomik, sosyal ve medeni yaşama katılımında tam fırsat eşitliğinden sistematik olarak yararlanmaktan mahrum bırakılan, ortak nitelikler taşıyan insan toplulukları ve coğrafi topluluklar olarak tanımlanan gruplar üzerinden ve bunların katılımıyla herkesin adil, hakkaniyetli ve eşit muamele görmesini sağlayacak siyasaların oluşturulması bir hedef olarak gösterilmiştir. Kararnamede sınırlayıcı olmaksızın örnek kabilinden sayılan yetersiz hizmet alan topluluklar şunlardır: siyahlar, Latinler, yerli ve yerel halkların mensupları, Asyalı Amerikalılar ve Pasifik Adaları kökenliler ve diğer renkli ırkların mensupları; dini azınlık mensupları, LGBTQ+ bireyler; engelliler, kırsal alanlarda yaşayanlar ve başka biçimlerde kalıcı yoksulluk ve eşitsizlik mağduru olan kişiler.⁴ Görüleceği üzere Başkanlık Kararnamesinde sayılan yetersiz hizmet alan topluluklar eleştirel ırk kuramının konusu olan gruplarla büyük ölçüde kesişmekle birlikte doğrudan aynı değildir ancak 2021 tarihli Başkanlık Kararnamesiyle birlikte, Eleştirel Irk Kuramı ismi yine açıkça zikredilmese de Eleştirel Irk Kuramının birikimlerinin federal kurumlar bağlamında kamusal alandan dışlanmasından vazgeçildiğini tespit etmek olanaklıdır.

Ortaya çıktığı yıllarda Eleştirel Hukuk Çalışmalarının bir yan dalı olarak algılanmasına karşın son dönemde hem akademik hem de siyasal alanda önemini artıran Eleştirel Irk Çalışmaları ilk bakışta Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Amerikan toplumunun kendine özgü gelişim koşullarının bir ürünü ve bunlara karşı bir tepki olsa da⁵ bu kuram dahilindeki çalışma ve tespitlerin, başka felsefi

⁴ **Executive Office of the President**, “Executive Order on Advancing Racial Equity and Support for Underserved Communities Through the Federal Government”, 20 Ocak 2021, <<https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2021/01/20/executive-order-advancing-racial-equity-and-support-for-underserved-communities-through-the-federal-government/>> s.e.t. 10.03.2023.

⁵ Eleştirel Irk Kuramının alanını her halükârda modern toplum ve modern toplumun hukuki ve siyasal yapıları oluştursa da Eleştirel Irk yaklaşımının modernlik öncesine ilişkin çalışmalarda da kullanıldığı örneklere rastlamak mümkündür. Eleştirel Irk yaklaşımının Ortaçağ bağlamında kullanılmasına bir örnek olarak bkz.: Literature Compass, C:16, S:9-10 Special Issue: Critical Race and the Middle Ages, Eylül-Ekim 2019.

ve akademik gelenekler dahilindeki sosyo-hukuki çalışmalar açısından da büyük öneme sahip olduğu açıktır. Bu çalışmada öncelikle ülkemizde akademik olarak henüz çok fazla tartışılmayan ancak farklı toplumların dinamiklerinin en azından bazılarının yorumlanmasında büyük katkısı olabilecek Eleştirel Irk Kuramının nasıl tanımlanabileceği ve ayırt edici özellikleri, gelişim süreci betimlenmekte ve ardından sosyo-hukuki çalışmalar açısından Eleştirel Irk Kuramının güncelliği, farklı felsefi ve akademik çevreler açısından bu kuramın etkileri ve değeri tartışılmaktadır.

I. ELEŞTİREL IRK KURAMI NEDİR?

Eleştirel Irk Kuramının temel kaygısı “karşıt bilginin”⁶ üretilmesi ya da diğer bir ifadeyle hakim ortodoks bakış açısına karşı duran alternatif toplumsal gerçeklik anlayışlarının oluşturulmasıdır.⁷ Bu bakış açısıyla oluşan hukuk teorisi birikiminin doktrinel ya da metodolojik bir birlik içinde olduğunu söylemek güç olsa da özellikle Amerikan toplumunun hiyerarşik yapısının ele alınması, hukuki paradigmalara (örneğin hukukun üstünlüğünün) bu toplumsal yapıda nasıl işlediğinin gösterilmesi açısından kuramın bir bütünlük gösterdiği kabul edilmelidir. Eleştirel Irk Kuramı çerçevesinde ırk ve iktidar ilişkisinin ana akım hukuk öğretilerinde nasıl kısırlı bir çerçevede ele alındığının, ırk iktidarının hukuk ve ideoloji aracılığıyla nasıl uygulandığının ortaya koyulmasıyla sınırlı kalınmamakta bu ilişkilerin dönüşümü için de çaba gösterilmektedir.⁸

Eleştirel Irk Kuramı akımı, ırk, ırkçılık ve iktidar ilişkilerini inceleyen aktivist ve akademisyenlerin çalışmalarından meydana gelmektedir. Eleştirel Irk Kuramı dahi-

⁶ Edward Said’in literatüre kazandırdığı anlamıyla karşıt bilgi (antithetical knowledge), süregelen tahakküme olanak sağlayan akademik ve kültürel mantığın yetkinliğine karşı çıkmak için hakim ortodoks anlayışa karşı yazan kişilerin ürettiği bilgidir. **Said, Edward W.** (1997) *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*, New York, Knopf Doubleday Publishing Group, s.157.

⁷ **Crenshaw, Kimberle vd.**, (Editörler) (1995) *Critical Race Theory: The Key Writings That Formed the Movement*, New York, The New Press, s.xiii.

⁸ **Mirza, Qudsia** (1999) “Patricia Williams: Inflecting Critical Race Theory”, *Feminist Legal Studies* C:7, S:2, s.111.

lindeki çalışmaları sivil haklar yaklaşımından ve mücadelesinden ayıran temel fark Eleştirel Irk Kuramının doğrudan doğruya liberal düzenin kendisini, eşitlik varsayımını ve anayasa hukukunun tarafsız ilkelerini eleştirmesidir.⁹ Günümüzde Eleştirel Irk Kuramı, LatCrit, LGBT, Müslüman ve Arap Eleştirel Irk Çalışmaları gibi grupları bünyesinde bulunduran bir üst bakış açısı olarak kabul edilmektedir. Eleştirel Irk Kuramının, Amerika Birleşik Devletleri dışında da feminist hukukçular için bir anlam taşıyıp taşıyamayacağı önemli bir tartışma konusudur.

A. ELEŞTİREL IRK KURAMININ DÜŞÜNSEL KÖKENLERİ

Amerika Birleşik Devletleri hukuk uygulaması içerisinde gelişen Eleştirel Irk Kuramı kendi tarihsel gelişim sürecinin etkisiyle başka hukuk çevrelerindeki ayrımcılık karşıtı hareketlerden farklı olarak sömürgeciliğin ve emperyalizmin günümüz dünyasının şekillenmesine olan etkilerine doğrudan odaklanmamaktadır. Sömürgecilik bilhassa Amerikan Yerlileri ve Yerli Halklar çalışmaları alanındaki eserlerde konu edilmektedir ancak bu çalışmalarda da ırk ve sistematik ırkçılık konularına mesafeli kalındığı görülmektedir.¹⁰ Irk kavramının kendisine ve onu meşrulaştıran ırk bilimine odaklanan felsefi yaklaşımlardan farklı olarak; Eleştirel Irk Kavramının önceliği yasalara, yargı içtihatlarına odaklanarak bunların ardında yatan tarihsel ırkçılık biçimlerini ortaya koymaktadır.¹¹

Sivil haklar hareketinden etkilenen bazı yazarlar Amerika Birleşik Devletleri'nde ırkçılığın azınlık gruplarının sömürgecilikten kaynaklanan statüleriyle bağlantılı olduğunu savunmuşlardır. İç sömürgecilik olarak adlandırılabilir bu bakış açısına göre ırkçılık, beyaz çoğunluğun kendi toplumsal konumunu ırksal ya da etnik nitelendirmelerle belirlenmiş diğer grupları sömürerek, kontrol altına

⁹ **Delgado, Richard /Stefancic, Jean** (2017) *Critical Race Theory, USA*, New York University Press, s.4.

¹⁰ **Fenelon, James V.** (2016) "Critique of Glenn on Settler Colonialism and Bonilla-Silva on Critical Race Analysis From Indigenous Perspectives", *Sociology of Race and Ethnicity*, C:2, S:2, s.237.

¹¹ **Bernasconi, Robert** (2017) "Critical Philosophy of Race and Philosophical Historiography": Taylor, Paul C./ Alcoff, Linda Martin/ Luvel, Anderson (editörler), *The Routledge Companion to Philosophy of Race*, New York, Routledge, s.7.

olarak ve baskı altında tutarak güçlendirdiği bir sistem sayesinde kurumlaşmaktadır. Beyaz etnik gruplara mensup olanlar ile ırksal azınlıkların deneyimleri arasındaki farklara dayanan iç sömürgecilik tezi tarihsel koşullarla da uyumludur. Bu bakış açısı ırkçılığın yalnızca bireylerin önyarguları üzerinden tanımlanmaması nedeniyle salt psikolojik bakış açılarından üstün görülmektedir. İç sömürgecilik tezine göre ırkçı-sömürgeci tahakküm, sistematik, kapsayıcı ve beyazların çıkarlarının gözetilmesi anlamında akılcıdır.¹² Yukarıda da ifade edildiği üzere ırksal azınlıkların, ırk gruplarının ve ırk kaynaklı tahakkümün, temel dinamiklerden birini oluşturduğu Amerikan toplumunda kapitalizmin iç sömürgecilerini oluşturduğu fikri yeni değildir, ancak bu fikrin sosyolojik bakış açısıyla sistemleşmesi 1960'lardan itibaren gerçekleşmiştir. Robert L. Allen'in Kapitalist Amerika'da Siyah Uyanış: Analitik Tarih; Robert Blauner'in Amerika'da Irksal Baskı ve Mario Barrera'nın Güneybatı'da Irk ve Sınıf adlı eserleri İç Sömürge Kuramının temel eserleri olarak kabul edilebilir.¹³ İç Sömürge Kuramının gelişimi, büyük ölçüde siyasal gelişmelerin bir ürünüydü, zira sivil haklar hareketinin daha radikal boyutlar kazanmasıyla, Üçüncü Dünya'nın ulusal kurtuluş hareketlerine olan ilgi de artmış ve Amerika Birleşik Devletlerindeki ırksal azınlıkların da benzer bir sömürgecilikle karşı karşıya olduğu düşüncesi güç kazanmıştı. Kavramın sistematik olarak sosyal bilimler alanında kullanılması ise Allen ve Blauner'in çalışmalarıyla mümkün olmuştu. Blauner'in yazıları Amerikan ırksal azınlıklarının Avrupa kökenli göçmenlerle aynı çerçevede değerlendirildiği ve son göçmen dalgası olan bu grupların da Beyazlarca oluşturulan dikey hareketlilik ve asimilasyon örüntüsüne dahil olacağını varsayan akademik çalışmalara yönelik bir eleştiri niteliği de taşıymaktaydı.¹⁴ Blauner, klasik sömürgecilik ile Amerikan ırkçılığının aynı tarihsel bağlamda geliştiğini ve ortak bir tabakalaşmayı yansıttığını savunmaktaydı. Kölecilik, direnişi zayıflatarak sömürgeci fetihlerin gerçekleşmesine olanak sağlamanın

¹² **Bonilla-Silva, Eduardo** (2001) *White Supremacy and Racism in the Post-Civil Rights Era*, Londra, Lynne Rienner Publishers, s.28,29.

¹³ **Pinderhughes, Charles** (2010) "How Black Awakening in Capitalist America Laid the Foundation for a New Internal Colonialism Theory", *The Black Scholar*, C:40, S:2, s.72.

¹⁴ **Barrera, Mario** (1979) *Race and Class in the Southwest: A Theory of Racial Inequality*, Indiana, University of Notre Dame Press, s.188,189.

yanında tekstil endüstrisine hammadde sağlamak suretiyle Batı'da sermayeyi güçlendirerek endüstriyel gelişmeyi ve ekonomik yayılcılığı desteklemişti. Hem Amerikan köleciliği hem de Avrupa sömürgeciliği Batı'nın Batılı yahut beyaz olmayanlarla ilişkilerinde siyasal tahakkümüne ve teknolojik üstünlüğüne dayanmaktaydı. Bu üstünlük ise kültürel üstünlük anlayışına neden olarak beyaz olmayanların sömürülmesini olağan ve meşru gören ırkçı ideolojilerin temellerini oluşturmuştu. İç Sömürge Kuramına göre klasik sömürgecilik ile Amerikan iç sömürgeciliğinin benzer maddi ve kültürel ilişkilerden kaynaklanması, ortaya çıkan ırk ilişkilerinde de ortak bir toplumsal tahakküm biçimine neden olmaktadır.¹⁵ Eleştirel Irk Kuramında da izlerini gördüğümüz şekliyle iç sömürgeciliği klasik sömürgecilikten ayıran nokta hâkim olan grupla hakimiyet altında bulunanların coğrafi olarak ayrı olmamaları, tahakküm ve sömürünün kültürel olarak heterojen gruplar arasında ortaya çıkmasıdır. Bunun dışında korunan çıkarlar açısından Avrupa sömürgeciliğiyle aralarında bir fark bulunmamaktadır.¹⁶ Eleştirel Irk Kuramı mensupları, çevreye yönelik tehdit oluşturabilecek faaliyetlerin coğrafi dağılımına dair tercihleri günümüzde iç sömürgeciliğin dikkat çekici bir biçimi olarak görmektedir, zira zehirli yahut radyoaktif atık alanları, atık su tesisleri orantısız bir şekilde azınlık topluluklarının yaşadığı yerlerin yakınında yahut Yerli rezervasyonlarında bulunmakta; bu bölgelerin halkları başta temiz suya erişim olmak üzere çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.¹⁷ Öte yandan ırkçılık ile sömürgecilik arasında kurulan bu bağlantı üzerinde bir fikir birliği bulunmamaktadır. Örneğin ırkçılığın doğrudan kölelik, sömürgecilik ve soykırım gibi geçmiş günahlara bağlanmasına karşı çıkan Bonilla-Silva, ırkçılığın temellerinin günümüzde olduğunu ve ırkçılığın geçmişin bir mirası olduğunu savunmanın, onun çağdaş maddi temellerinin ve yapısının göz ardı edilmesine neden olacağını ileri sürmektedir.¹⁸

---

¹⁵ **Blauner, Robert** (1972) *Racial Oppression in America*, New York, HarperCollins College Division, s.83,84.

¹⁶ **Barrera**, s.194,196.

¹⁷ **Delgado/Stefancic**, s.116.

¹⁸ **Bonilla-Silva, Eduardo** (2015) "More Than Prejudice: Restatement, Reflections, and New Directions in Critical Race Theory", *Sociology of Race and Ethnicity*, C:1, S:1, s.74; Bonilla-Silva (2001) s.36.

Eleştirel Irk Kuramının kökleri bir yandan eleştirel hukuk çalışmalarına, diğer yandan ise radikal feminizme dayanmaktadır.¹⁹ Eleştirel Irk Kuramına dahil olan aktivist ve araştırmacılar eleştirel hukuk çalışmalarından hukuki belirsizlik fikrini yani kabaca, her davanın tek bir doğru sonucu olmadığı anlayışını almaktadır.²⁰ Belirsizlik tezi, hukukun tamamen öngörülemezliği iddiasına değil, yargı kararlarının mevcut hukuk ilkelerinin kaçınılmaz sonucu olmadıkları, bilakis hukuku uygulayanların uzlaşma ve uzlaşa ile oluşan dengeyi koruma eğilimlerinin bir neticesi olduğu savına dayanmaktadır. Bu bakış açısıyla, hukukun mevcut uygulamadan farklı olarak takip edebileceği alternatif yollar mevcuttur. Planlı bir aktivizm, tıpkı Amerikan Yüksek Mahkemesinin ırk ayrımını, eşitliği gözetmek şartıyla kabul ettiği Plessy v. Fergusson doktrininden Anayasa'ya aykırı gördüğü Brown v. Board of Education kararına ulaşmasında olduğu gibi önemli hukuki kazanımları sağlayabilecektir.²¹ Öte yandan Eleştirel Irk Kuramına göre Brown v. Board of Education gibi olumlu içtihatlar da zaman içerisinde alt derece mahkemelerinin dar yorumları ve idarenin uygulamalarıyla aşınabilmektedir.²²

Eleştirel Irk Kuramı, feminizmden de toplumsal rollerin inşası ile iktidar ilişkisi, patriarkayı ve diğer tahakküm biçimlerini oluşturan örüntüler gibi konularda doğrudan etkilenmiştir. Bunların yanında geleneksel sivil haklar mücadelesinden de hukuk ve topluma ilişkin kuramsal çabanın uygulamada da sonuçlar doğuracağı fikrini devralmıştır.²³

Eleştirel Irk Kuramcıları, akademik faaliyet kadar tavrın eyleme dökülmesine de önem vermektedir zira işin siyasal mücadelesine katılmaksızın hürriyeti kazanmanın öğretilmesi olanaklı değildir.²⁴ Bu bağlamda eleştirel pedagojinin kuru-

¹⁹ Delgado/Stefancic, s.5.

²⁰ Delgado/Stefancic, s.5.

²¹ Gordon, Robert W., (2006) "Bazı Eleştirel Hukuk Teorilerinin Eleştirisi", (Çeviren: Gölbaşı, Serkan) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:64, S:2 s.404,405.

²² Delgado/Stefancic, s.5.

²³ Delgado/Stefancic, s.6.

²⁴ Lawrence III, Charles R. (2002) "Foreword: Who are We? And Why are We Here? Doing Critical Race Theory in Hard Times": Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/Harris, Angela P. (editörler), Crossroads, Directions and a New Critical Race Theory, Philadelphia, Temple University Press, s.xviii.

cusu Paulo Freire'in bakış açısını paylaşırlar: "Aynı zamanda praksis olmayan hiçbir söz yoktur. Bu nedenle doğru söz söylemek Dünyayı değiştirmektir."²⁵

Öncüsü olan Eleştirel Hukuk Çalışmaları gibi Eleştirel Irk Kuramı da hukuki liberalizmin temel savlarını reddetmektedir. Bu anlayışta tarafsız usul kurallarına ve biçimsel eşitlik öğretilerine karşı derin bir güvensizlik mevcuttur hatta bunların aslında beyaz ayrıcalığına hizmet ettiği yani tarafsızlık ve nesnellik iddiasının ulaşılmaz idealler olmakla kalmadığı aksine Amerikan hukukunda ve toplumunda beyazlığın normatif hakimiyetine yaradığı iddia edilmektedir. Eleştirel Irk Kuramcılarının amacı bu toplumsal ve hukuki statükoyu ırk kavramını dikkate alarak eleştirel bir perspektiften ortaya koymaktır.²⁶

Eleştirel Irk Kuramı ırk temelli eşitsizlikle; cinsiyetçilik, homofobi, ekonomik sömürü ve diğer tahakküm yahut eşitsizlik biçimleri görmezden gelinerek mücadele etmenin mümkün olmadığını kabul etmektedir. Eleştirel Irk Kuramı, ilk çalışmalardan itibaren ırkçılık karşıtı toplumsal dönüşümü çok boyutlu ve keşimsel bir analizle²⁷ desteklemeyi amaçlamaktadır. Kuramın gelişmesiyle birlikte "ırk" kavramının kendisi de diğer toplumsal etmenlerin bir neticesi olarak kavranmaya başlanmıştır.²⁸

²⁵ **Freire, Paulo** (2000) *Pedagogy of the Oppressed*, 30th Anniversary Edition, New York, Continuum, (Çeviren: Ramos, Myra Bergman), s.87.

²⁶ **Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/ Harris, Angela P.**, (2002) "Battles Waged, Won, and Lost: Critical Race Theory at the Turn of the Millennium", Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/Harris, Angela P. (editörler), *Crossroads, Directions and a New Critical Race Theory*, Philadelphia, Temple University Press, s.1.

²⁷ Keşimsellik kavramı ilk defa Kimberle Crenshaw tarafından *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics* başlıklı makalesinde kullanılmıştır. Crenshaw'ın amacı o dönemde ayrımcılığa karşı yasalarda, feminist kuramda ve ayrımcılık karşıtı siyasette hakim olan tek boyutlu bakışı eleştirmektir. Siyahi kadınları başlangıç noktası olarak alan Crenshaw hâkim ayrımcılık anlayışlarının feminist kuramda ve ayrımcılığa karşı mücadelede siyahi kadınları marjinalleştirdiğini ve hatta ırk ve cinsiyet etkileşimine yer vermeyerek onları kuramın ve mücadelenin dışında bıraktığını ileri sürmektedir. Yazara göre keşimsel deneyim ırkçılık ve cinsiyetçiliğin toplamından daha büyüktür ve bu nedenle siyahi kadınların ikincilleştirilmesine dair çalışmalarda keşimselliğin dikkate alınması gerekmektedir. **Crenshaw, Kimberle** (1989) "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics", *University of Chicago Legal Forum*, S:1, s.139-141,166,167.

²⁸ **Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/ Harris, Angela P.**, s.2.

Hareketin öncüsü olarak genellikle Derrick Bell kabul edilmektedir. Bell'in hareketin başlangıcı sayılmasının iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Bell'in 1981 yılında Harvard Hukuk Fakültesinden ayrılmasının ilk defa öğrencilerin dekanlıkla ırk hukuk eğitimi içeriğinden dışlanmasına karşı mücadeleye girmesine neden olmasıdır. Öğrencilerin mücadelesi, ırksal ve toplumsal iktidara karşı eleştirel bir söylemin geliştirilmesi için de uygun bir ortam hazırlamıştır. Bell, aynı zamanda ırk anayasa kuramının marjinal bir tartışma alanı olmaktan çıkarıp düşünsel gündemin merkezine yerleştirmesi nedeniyle de hareketin ortaya çıkışında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bell'in hukuk eğitimine hâkim gelenekleri terk etmesi ile birlikte, hukuk ve gündelik yaşamdaki ırk kaynaklı deneyimler arasındaki karmaşık ilişkilerin analizi hukuk çalışmalarına dahil olmuştur. Bell'in yaklaşımı, o dönemde mevcut olan benzer hukuk çalışmalarından temel sorununun, halihazırda mevcut, bağımsız çıkarlara karşı ırk eşitliğine dayanan çıkarlar lehine yargısal müdahaleleri gerekçelendirmek olmamasıyla ayrılmaktadır. Bell'in çalışmalarındaki temel sorun yasaların Afrikalı-Amerikalıların sistematik olarak güçsüz kılınmasındaki rolünün tespit edilmesidir. Bu bağlamda Bell'in hukuk kurallarının ırksal etkilerine odaklanan bir realist olduğunu ve o dönemde henüz Eleştirel Irk Kuramı terimi henüz olmasa da erken dönem bir eleştirel ırk kuramcısı olduğunu söylemek mümkündür.²⁹ Akımın diğer kurucu isimleri arasında Marie Matsuda, Kimberle Crenshaw ve Richard Delgado öne çıkmaktadır. Hareketi şekillendirenler, çoğunlukla Afrikalı-Amerikalı, Asyalı-Amerikalı ve Latin kökenli, dönemin ırksal karşı tepki siyasetine karşı ilerici siyasi tutumu benimsemiş öğretim üeleriydi.³⁰ Eleştirel Irk Kuramının ortaya çıkışını sağlayan temel unsurlar arasında, başta siyah akademisyenler olmak üzere birçok hukukçu akademisyenin artık reformcu etkisini yitirmiş olan sivil haklar söylemini yetersiz bulmaya başlamaları ve Eleştirel Hukuk Çalışmalarının doğrudan doğruya hukuk ideolojisine yönelik eleştirileri bulunmaktadır. Eleştirel Irk Kuramına mensup görülen yazarların bakış açısından sivil haklar söyleminin harekete geçirdiği liberal

²⁹ **Crenshaw, Kimberle Williams**, (2002) "The First Decade: Critical Reflections, or 'A Foot in the Closing Door'", Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/Harris, Angela P. (editörler), *Crossroads, Directions and a New Critical Race Theory*, Philadelphia, Temple University Press, s.10-12.

³⁰ **Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/ Harris, Angela P.**, s.4.

reformlar önemli hukuki kazanımlar sağlamış olsalar da entegrasyon ve “renk körlüğü” esasına dayandıklarından en nihayetinde siyahlar açısından olumsuzdurlar zira Amerikan meritokrasisi mitinin meşruluğuna hizmet etmektedirler. Eleştirel Irk Kuramı, Eleştirel Hukuk Çalışmalarını ırkın egemen iktidarın uygulanmasındaki önemini yeterince dikkate almamakla eleştirse de en azından oluşma aşamasında Eleştirel Hukuk Çalışmalarının birikimine dayanmaktadır. Bu birikimden hareketle liberalizmin hukuk ve siyaset alanlarının ayrılığı iddialarına şiddetle karşı çıkılarak; siyaset alanının, hukukun kullandığı doktrinel kategoriler üzerine bina edildiğini savunulmaktadır. Bilindik ırk çalışmaları yöntemlerinin sınırlılığına dikkat çeken Eleştirel Irk Kuramı, Amerikan hukukunu “ırk prizmasından” bakarak ele alma iddiasındadır.³¹ Eleştirel Irk Kuramı içinde kabul edilen kuramcıların Eleştirel Hukuk Çalışmalarına özellikle haklar anlayışı bağlamında yönelttikleri eleştiriler, yani bir bakıma eleştirinin eleştirisi; genel olarak eleştireller arasında hakların gerçekten de var olduğu ve varlıklarının da gerekliliği düşüncesinin yaygınlaşmasına neden olan ve hareketin mevcut toplumsal yapıya ırkçılığın yarattığı adaletsizlikler üzerinden yönelttiği eleştirileri tahkim eden faktörler arasındadır.³²

B. ELEŞTİREL IRK KURAMININ TEMEL KABULLERİ

Biyolojik sınıflandırmaya dayalı bir olgu olarak ırk kavramı günümüz akademisinde kabul görmese de Eleştirel Irk Kuramı çalışmaları ırkın özellikle Amerikan toplumunun temel örgütlenme ilkelerinden biri olduğunu tespit etmektedir.³³ Irk esasına dayanan toplumsal düzende beyazlık norm iken beyaz olmayanlar ötekileştirilmekte ve böylelikle beyazların ayrıcalığı korunmaktadır.³⁴ Fanon’un ifade ettiği üzere siyahların siyah olması yetmemektedir siyahla-

³¹ **Mirza**, s.111.

³² **Delgado, Richard** (1987) “The ethereal scholar: Does critical legal studies have what minorities want”, *Harv. CR-CLL Rev.* C:22, s.301; **Ünver, Serdar** (2022) *Negatif Din Özgürlüğü*, Ankara: Astana Yayınları, s.119.

³³ **Omi, Michael/Winant, Howard** (1993) “On the Theoretical Status of the Concept of Race”: McCarthy, Cameron/Crichlow, Warren/Dimitriadis, Greg/Dolby, Nadine (Editörler), *Race, Identity and Representation in Education*, New York, Routledge, s.5.

³⁴ **Long, Lisa J.** (2018), *Perpetual Suspects: A Critical Race Theory of Black and Mixed-Race Experiences of Policing*, Cham, Palgrave Macmillan, s.5.

rın beyaz adamla ilişkilerinde de siyah kalmaları gerekmektedir.³⁵ Beyaz iktidarının sürdürülebilmesi için de, siyahların beyaz kurumlarla ilişkilerinde de siyah kalmaları zorunludur.³⁶

Hareketin temel kabulleri arasında ırkçılığın Amerikan toplumunda sıra dışı değil “normal” olduğu ve bu nedenle de ırkçılık sorununun çözümü için de kolay olmadığı bulunmaktadır. Hukukta görülen “renk körü”³⁷ yahut “şekli” eşitlik anlayışı ancak çok bariz ayrımcılık biçimlerine karşı işe yaramaktadır.³⁸ Hareketin, “çıkarların ortaklaşması” olarak adlandırabileceğimiz ikinci kabulü, ırkçılığın hem beyaz elitlerin hem de işçi sınıfından beyazların çıkarlarıyla uyumlu olması nedeniyle geniş toplum kesimlerinin ırkçılıkla mücadelede en azından gönülsüz olduğudur. Siyahların çıkarlarına da uygun şekilde ırk eşitliği kazanımları ancak beyazların çıkarlarıyla ortaklaşabildiğinde, yani ırk ay-

³⁵ **Fanon, Frantz** (2007), *Black Skin, White Masks*. New York, Grove Press (Çeviren: Philcox, Ricgard), s.90.

³⁶ **Long**, s.6.

³⁷ Ayrı Vagon Yasası'nın [Separate Car Act] anayasallık denetimine tâbi tutulmasını amaçlayan önceden tasarlanmış bir stratejik dava sürecinin görünen yüzü olan Homer Adolph Plessy, dış görünüş itibarıyla beyaz fakat hukuken siyah olan bir Kreoldü. Kendisini hem siyah hem de beyaz olarak kabul eden Plessy bu dava sürecinde beyaz olarak sayılmayı değil Amerikan hukuk sisteminin dayandığı beyazlar ve beyaz olmayanlar ikiliğinin anayasallığını yargı önüne taşımayı amaçlıyordu. Plessy'nin Yüksek Mahkeme'ye sunulan savunmasında ırkın hukuken tespiti ve kamu makamların kişileri herhangi bir ırka mensup olarak sınıflandırabilme yetkisine karşı çıkılmaktaydı. (**Davis, Thomas J.** (2021) “İrk, Kimlik, Ulus: Plessy v. Ferguson”, Gordon-Reed, Annette (Editör).

İrki Mahkemeye Çıkarmak: Amerika Tarihinde Hukuk ve Adalet, (Çeviren: Ertuğrul Uzun), İstanbul, Zoe Kitap, s.86-88,101.) Plessy v. Ferguson, “Renk körlüğü” anlayışının açıkça kullanıldığı ilk Yüksek Mahkeme kararı olmuştur. (Bkz.: **Plessy v. Ferguson**, Supreme Court of the United States, 163 U.S. (1896) 537, K.T. 18.05.1896) Kararda Amerikan Anayasasının “renk körü” olduğu ve yurttaşlar arasında sınıf farklılıkları tanımadığı ve buna müsamaha göstermediği ifade edilmektedir. Bu karar çerçevesinde renk körlüğü anlayışı ayrı ama eşit doktrininin gerekçelendirilmesine yaramış ve İç Savaş sonrası yeniden yapılanma dönemi anayasa değişikliklerinin (Amerika Birleşik Devletleri genelinde köleliği kaldıran 13., eşit yurttaşlık haklarını güvence altına alan 14. ve beyaz olmayan erkeklerin de seçme hakkını güvence altına alan 15. Değişiklik kazanımlarına büyük zarar vermiştir.

³⁸ **Delgado/ Stefancic**, s.8; **Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/ Harris, Angela P.**, s.1,2.

rımcılığına karşı çıkmak beyaz üst sınıfların da çıkarlarına uygun olduğunda gerçekleştirebilmektedir.³⁹ Bu bağlamda, Derrick Bell'e göre sivil haklar mücadelesinin önemli zaferlerinden kabul edilen *Brown v. Board of Education* kararının temelinde siyahların haklarından ziyade beyaz elitlerin kendi çıkarları bulunmaktadır.⁴⁰

Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin "ayrı ama eşit" kuralını geçersiz kılması eyaletlerin kendi yetki alanları içerisindeki kişileri ırk temelinde sınıflandırmasının önüne geçmiş, böylelikle kişileri ırklarına göre tasnif edemeyen federe devletlerin kendilerinden belirli hizmetleri talep edenlere ayrımcılık yapamayacağı ya herkesin hizmetinde olacağı yahut kimseye hizmet sunmayacağı düşünülmüştür. Yüksek Mahkeme ayrı ama eşit kuralını ortadan kaldırırken eyaletlere ve kamu adına hareket edenlere "renk körü" olma yükümlülüğü getirmiştir.⁴¹ Bu bağlamda renk körlüğü, belirli ayrımcı uygulamaların mağdurlarına sağlanabilecek yasal kolaylıklar haricinde ırkı dikkate alan düzenlemelerin yasaklanması anlamına gelmektedir. Renk körlüğü ilkesinin temelinde, amacı ne olursa olsun ırkı dikkate alan uygulamaların adaletsiz olduğu düşüncesi yatmaktadır. Irkı dikkate alan uygulamalar nihai amaçları olumlu olsa dahi ırklar arasındaki farklılıkları pekiştirecek ve gerilimi artıracaktır. Bu bakış açısının getirdiği "tarafsızlık" bugüne ve geleceğe ilişkindir, dolayısıyla eşitsizliğin geçmişteki sebeplerini göz önüne almamaktadır.⁴²

Eleştirel Irk Teorisi renk körü anayasacılığın ırk temelli tahakkümle mücadelede yetersiz kaldığını savunmaktadır. Renk körü anayasacılık anlayışında

---

³⁹ **Bell Jr, Derrick A.** (1980) "Brown v. Board of Education and the interest-convergence dilemma", *Harvard Law Review*, C:93, S:3, s.523.

⁴⁰ **Bell Jr** (1980) s.518,525; **Donnor, Jamel K.** (2016) "Derrick Bell, Brown, and the Continuing Significance of the Interest-Convergence Principle": *Ladson-Billings/Gloria, Tate/William F.* (editörler), *Covenant Keeper: Derrick Bell's Enduring Education Legacy*, New York, Peter Lang, s.84.

⁴¹ **Miller, Loren** (1966) *The Petitioners: The Story of the Supreme Court of the United States and the Negro*, New York, Pantheon Books, s.427,428.

⁴² **Edley, Christopher F. Jr.** (1996) *Not All Black and White: Affirmative Action, Race, And American Values*, New York, Hill and Wang, s.86.

devletin ırk unsurunu dikkate almamasının ırkı dikkate alan tüm uygulamalardan üstün tutulması gerektiği kabul görmektedir. Irk unsurunun dikkate alınmaması üç unsuru içermektedir; öncelikle ırksal nitelik ve sınıflandırmaya esas olabilecek tanınabilecek bir nitelik mevcut olmalıdır, ikinci olarak bu nitelik tespit edilmeli ve nihayet karar alırken dikkate alınmamalıdır. Gotanda'nın da ifade ettiği üzere dikkate almama bir anayasal yorum ilkesi değil bir tekniktir; karar alma sürecinde ırkın dikkate alınmaması nedeniyle tarafsız ve nesnel görünen söz konusu teknik tamamen usule ilişkin olduğu için kararın normatif ve esasa ilişkin etkileri aslında göz ardı edilmektedir.⁴³

Amerikan toplumu açısından renk körlüğü kendi içinde çelişen bir kavramdır zira gerçek anlamda renk körlüğü esasında dikkate almamanın mümkün olması için öncelikle algılamamanın da olanaklı olması gereklidir. Irk açısından renk körlüğü zaten algılanmış olanın dikkate alınmaması anlamına gelmektedir oysa Amerikan toplumu için ırk hukuki ilişkilere de yansıyan kapsamlı bir toplumsal anlam da içermektedir. Çalışmalar, özel hukuk ilişkilerinde dahi kadınların ve siyahların fiilen dezavantajlı olduğunu göstermektedir. Hukuki ilişkilerde ırkın dikkate alınmadığını ileri sürmek aslında ırk temelli sosyal çatışmaların inkârı anlamına gelmektedir.⁴⁴ Derrick Bell ve Alan Freeman'ın çalışmalarıyla ırkçılığın Amerikan toplumunda sıradışı değil normal olduğu ve zamanla bu toplumun mensupları tarafından doğal görülmeye başlandığı fikri akademik çevrelerde kabul görmeye başladı. Irkçılığın doğallaşmasıyla birlikte şekli eşitlik ve hukuk kurallarının siyahlar ve beyazlara eşit uygulanmasının sadece en bariz adaletsizliklere karşı etkili olduğu gündelik hayattaki sıradan ayrımcılıkları önlemediği görülmüştür.⁴⁵

⁴³ **Gotanda, Neil** (2013) "A Critique of 'Our Constitution is Color-Blind'": Stefancic, Jean/Delgado, Richard (Editörler) *Critical Race Theory: The Cutting Edge*, Philadelphia, Temple University Press, s.35.

⁴⁴ **Gotanda**, s.36,37.

⁴⁵ **Delgado, Richard** (2013) "Liberal McCarthyism and the Origins of Critical Race Theory": Stefancic, Jean/Delgado, Richard (editörler) *Critical Race Theory: The Cutting Edge*, Philadelphia, Temple University Press, s.40.

Eleştirel İrk Kuramının bir diğer kabulü, toplumsal inşa tezi olarak adlandırabileceğimiz ırkın toplumsal düşünce ve ilişkilerin bir ürünü olduğu savıdır. İrk, genetik ya da biyolojik bir olguya değil toplumun icat ettiği ve sürdürdüğü kategorilere dayanmaktadır.⁴⁶ Burada önemli olan “ırkın” kendisinden ziyade ırka gösterilen tepki yahut belirli ırklara mensup kişilerin gördüğü muamele ve ırkın kişileri nasıl sınırladığıdır; böylelikle ırk bir toplumsal olguya dönüşmektedir.⁴⁷ Beyaz üstünlüğünü meşrulaştıran bilimsel ırkçılık yani fiziksel görünüm dışında zeka ve ahlak kapasitesinin de ırkla ilintili olduğu görüşü⁴⁸ kategorik olarak savunulması imkansız hale geldiğinde dahi belirli ırk gruplarına belirli özellikler atfeden ve ırk temelli farklılıkları meritokrasinin ve serbest piyasanın doğal bir sonucu olarak gören toplumsal yahut kültürel ırkçılık varlığını sürdürebilmekteydi. Bu yaklaşım iktisadi ve sosyal koşullardaki devasa farklılığa karşın yaşamda ırkın çok da etkisi olmadığını varsaymakta ve yaşadıkları güçlüklerden dolayı siyahileri suçlamaktaydı. Bu yeni ırkçılık biçimi, savları bakımından bilimsel ırkçılıktan farklı olsa da her iki ırkçılık biçimi de toplumdaki farklılıkların maddi nedenlerini gizlemek açısından aynı işlevi görmektedir.⁴⁹

Bu noktada eleştirel ırk kuramcıları arasında hâkim olan iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. İdealistler olarak nitelendirebileceğimiz grup, ırk ve ırk ayrımcılığının tamamıyla düşünce, zihinsel sınıflandırma, tavır ve söylemle ilişkili oldu-

⁴⁶ **Chang, Robert S.** (2002) “Critiquing ‘Race’ and Its Uses: Critical Race Theory’s Uncompleted Argument”: Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/Harris, Angela P. (editörler), *Crossroads, Directions and a New Critical Race Theory*, Philadelphia, Temple University Press, s.87; **Delgado/Stefancic**, s.9; **Hayman, Robert L./Levit, Nancy** (2002) “Un-Natural Things: Constructions of Race, Gender, and Disability”: Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/Harris, Angela P. (editörler), *Crossroads, Directions and a New Critical Race Theory*, Philadelphia, Temple University Press, s.159,160.

⁴⁷ **Hayman/Levit**, s.160.

⁴⁸ “İrk bilimi”, on sekizinci yüzyılın sonu ile on dokuzuncu yüzyılın ortaları arasında Batı Avrupa’da gelişmiştir. Fizik antropoloji çalışmalarına dayanılarak farklı insan sınıfları tespit edilmiş, bunların biyolojik kökenleri ve uyumlulukları tartışma konusu yapılmış ve farklı medeniyetlerle bağları kurulmuştur. Böylelikle sadece ırklar arasındaki farklılıkların tespitiyle sınırlı kalmamış aynı zamanda “üstün” yahut “aşağı” gibi adlandırmalarla bir ırklar hiyerarşisi ortaya çıkarılmıştır. **Hayman/Levit**, s.162.

⁴⁹ **Chang**, s.88.

ğunu ve imgeler, sözcükler, tavırlar, bilinçdışı hisler, ifadeler ve metinler sistemini değiştirerek bu toplumsal oluşumu zayıflatabileceğimizi hatta ortadan kaldırabileceğimizi savunmaktadır. Buna karşılık, realist ya da materyalist olarak nitelendirilebilecek olan karşıt grup, tavır, söylem ve sözcüklerin önemini yadsımamakla birlikte ırkçılığın sadece bir grubun bir başkasına karşı olumsuz ka-
naatleriyle sınırlı olmadığını, toplumun ayrıcalık ve statü bahşetme aracı olduğunu savunmaktadır; ırk statüsü kimlerin daha iyi okullarda okuyacağını, en mutena semtlerde oturacağını ve en iyi işlere kabul edileceğini belirlemektedir. Bu görüşün mensuplarına göre, daha önceki dönemlerde eğitilmiş Avrupalıların Afrika kültürüne bakış açıları genellikle olumluyken, Afrikalılara karşı ırkçı önyargılar kölelik ve kapitalistlerin işgücü gereksinimi ile birlikte olarak artmıştır. Materyalistlere göre fatih uluslar, kendi mensuplarının sömürüden suçluluk duymamaları için genellikle kendilerine tâbi kıldıkları halkları şeytanlaştırmaktadır. Örneğin beyazların, Meksikalıların topraklarını elde etme arzuları ile Meksikalıların daha aşağı bir halk olduğu fikrinin yaygınlaştırılması eş zamanlıdır. Materyalist bakış açısına göre ırk ilişkileri ile dönemin iktisadi ilişkileri ve sömürünün doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Bu durumda temel haklar konusundaki gelişmeler de aslında beyazların özgeciliğinden değil büyük ölçüde çıkarlarının bu yönde olmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁰

İrkin toplumsal düşünce ve ilişkilerin bir ürünü olduğu ve dolayısıyla kavramın şekillenmesinde hukukun ve kamu gücünün kullanımının da büyük etkisi olduğunun oldukça net örneklerinden biri olarak Menezes vakasını gösterebiliriz. 2005 yılında Güney Londra'da bir metro istasyonunda Jean Charles de Menezes'in hayatını kaybetmesiyle neticelenen olayda, Londra'da yaşayan yirmi yedi yaşındaki Brezilyalı Menezes, kendisiyle ilgisi olmayan Etiyopya kökenli bir şüpheliyi izleyen kolluk kuvvetlerinin, "Moğol göz tipi" olması nedeniyle onu takibe alması akabinde hiçbir şüpheli hareketi olmamasına karşın Londra polisi tarafından öldürülmüştür. Genellikle ırkın sabit bir kavram olduğu düşünülür ana Menezes vakası bu düşüncesinin yanlışlığının ve bu tür belirlemelerin iktidarla olan bağlantısının dikkat çekici bir örneğidir. Menezes kendi yetiştiği top-

⁵⁰ Delgado/Stefancic, s.21,22.

lumun mensuplarına göre “beyaz”dır ancak İngiliz “beyaz” polis memurlarının bakış açısıyla “Moğol göz tipi” olan bir kişidir. Olayın dikkat çekici yanlarından biri hükümet, emniyet teşkilatı ve medyanın beyaz memurları sorumluluktan kurtarmak için seferber olmalarıdır. Burada medyanın başvurduğu kalıp yargılardan biri beyaz olmayan herkesin birbirine benzediğidir; gazeteler polisin aslında peşinde olduğu terör zanlısı ile kurban Menezes’in fotoğraflarını yan yana birinci sayfaya taşıyarak örtük olarak da olsa “beyaz” ırkçı kalıp yargıyı beslemişlerdir. Menezes vakasından sonra yürütülen soruşturmalar neticesinde hiç kimse hakkında kovuşturma başlatılmamış hatta disiplin incelemesi dahi yapılmamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu vakada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin yaşam hakkına dair ikinci maddesinin usuli yönüne ilişkin herhangi bir ihlal olmadığına oy çokluğuyla karar vermiştir.⁵¹ Görüldüğü üzere içinde yaşadığımız dönemde dahi ırk sürekli olarak yeniden yaratılmakta ve şekillendirilmektedir. Eleştirel Irk Kuramı dahilinde, ırkın toplumsal olarak inşa edildiği, ırka dayalı tasniflerin tarihsel şartların ve siyasal ilişkilerin ürünü olduğu ve netice olarak ırkın sabit değil aksine dinamik bir kavram olduğu tartışmasız kabul gören bir tespit halini almıştır.⁵²

Başta Derrick Bell olmak üzere Eleştirel Irk Kuramcıları, yapılan fedakarlıkları, mücadele içindeki kahramanlıkları kabul etmekle birlikte, Amerikan sivil haklar kazanımlarının dolambaçsız bir savaşımın değil, farklı çıkarları da içeren karmaşık bir sürecin neticesi olduğunu savunmaktadır.⁵³ Bu savın doğruluğunu en net şekilde Brown kararı üzerinden tespit etmek olanaklı görünmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere 1954 tarihli Brown v. Board of Education kararı ile Amerikan Yüksek Mahkemesi, devlet tarafından kamu okullarında ırk ayrımcılığı ya-

⁵¹ **Armani Da Silva - Birleşik Krallık**, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Başvuru No. 5878/08, K.T. 30 Mart 2016.

⁵² **Gómez, Laura E.** (2022) “İki Türün Öyküsü: Hukuk ve Toplum Disiplini ile Eleştirel Irk Teorisi Arasındaki Gerçek ve İdeal Bağlar Üzerine”: Sarat, Austin (editör), Hukuk ve Toplum El Kitabı (Çeviren: Ünver, Serdar), İzmir, Işık Yayınları, s.637.

⁵³ **Bell Jr, Derrick A.** (2004) *Silent Covenants: Brown V. Board of Education and the Unfulfilled Hopes for Racial Reform*, United States, Oxford University Press, s.59,60; **Dudziak Mary L.** (2004) “Brown as a Cold War Case”, *The Journal of American History*, C:91, S:1, s.34.

pılmasına son verilmesine karar vermiştir. Karar sivil haklar mücadelesinde önemli bir dönüm noktasıdır ancak Amerikan dış politikasına olan katkıları siyahılara faydasından çok daha fazladır. Alexander Bickel, devletin ırk ayrımını hayata geçiremeyeceği kuralının Amerikan yaşamına olan olumlu etkisini teslim etmekle beraber bu içtihadın kaldırılamayacağı ama başlığındaki eğitim vurgusu da düşünüldüğünde zamanla etkisizleşeceğini öngörmekteydi ve bir dönem sivil haklar savunucuları tarafından şiddetle eleştirilen bu öngörü zaman içinde büyük ölçüde gerçekleşmiştir.⁵⁴ Kısa vadede dahi Brown kararının eğitim alanındaki ayrımcılık üzerindeki etkisi kısıtlı kalmıştır. Bazı bölgelerde okulların kabul edecekleri öğrencileri mahalli olarak belirlemesi yöntemi fiili olarak çok az değişikliğe neden oldu, zira beyazlar ve beyaz olmayanlar zaten genellikle ayrı mahallelerde yaşamaktaydılar. Neticede okullar resmen birleştiğinde de tamamen beyaz ya da tamamen siyah öğrencilerin devam ettiği okullar varlıklarını neredeyse eskisi gibi sürdürdüler. Bazı Güney eyaletlerinde ise birleşmeyi temin etmek üzere öngörülen usullerin karmaşasının da yardımıyla sonuç yine öğrencilerin fiilen ırklara göre farklı okullara yerleştirilmesi olmuştur. Kararın uygulanmasına daha büyük direnç gösterilen bölgelerde ise bazı okulların birleştirilmesi yerine kapatılması ve bu durum karşısında beyazlara hükümet kaynaklarından destek olunarak özel okullar kurulması yoluna gidildi. Birleştirilmiş eğitime geçilebilmesi ancak 1964 Sivil Haklar Yasası'nın ırk ayrımına dayanan okul sistemlerinin federal kaynaklardan desteklenmeyeceğine dair hükmü sayesinde mümkün oldu. Bununla birlikte günümüzde dahi ırksal açıdan karma eğitimin hayata geçirilmesi çabasının tam anlamıyla başarıya ulaşmadığı ve Brown kararının etkisizleştiği görülmektedir.⁵⁵ Brown v. Board of Education'ın etkisizleşmesi hem yargı kararlarında hem de kamusal alanın fiilen yeniden ayrılmasında gözlemlenebilmektedir. Eleştirel Irk Teorisini benimseyen yazarlara göre Amerikan Yüksek Mahkemesi, renkkörlüğü

⁵⁴ **Bickel, Alexander M.** (1978), *The Supreme Court and the Idea of Progress*, USA, Yale University Press, s.151; **Bell Jr, Derrick A.** (2005) "The Unintended Lessons in Brown v. Board of Education", *NYLS Law Review* C:49, S:4, s.1053,1054.

⁵⁵ **Tushnet, Mark** (2021) "Brown v. Eğitim Kurulu Davası", Gordon-Reed, Annette (Editör) *Irki Mahkemeye Çıkarmak: Amerika Tarihinde Hukuk ve Adalet*, (Çeviren: Ertuğrul Uzun), İstanbul, Zoe Kitap, s.229,230.

tutumu neticesinde ırk eşitsizliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan girişimler ile ırklar arasında bir hiyerarşiyi amaçlayan düzenlemeler arasında fark gözetmemektedir. Brown kararının üzerinden geçen uzun zamana karşın siyah ve Latin çocuklar hem fiilen ırklara göre ayrılmış hem de eğitim açısından yetersiz okullara gitmek zorunda kalmaktadır.⁵⁶ Gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri Sayıştayının (Government Accountability Office) 2022 yılında yayınlanan K-12 Eğitim Raporu'na göre Amerika Birleşik Devletleri'nde üniversite öncesi eğitimde öğrencilerin etnik çeşitliliğinin artmasına karşın okullar ırk, etnisite ve ekonomik durum temeline ayrılmaktadır. Rapora göre 2020 - 2021 öğretim yılında öğrencilerin üçte birinden fazlasına tekabül eden yaklaşık on sekiz buçuk milyon öğrenci büyük ölçüde tek ırk/etnik kökenden öğrenci nüfusuna sahip olan okullara devam etmiştir.⁵⁷ Brown kararının soğuk savaş döneminin ilk yıllarına ve McCarthyçiliğin en kuvvetli olduğu dönemde verilmesi dikkat çekicidir. Brown kararı ilk bakışta 1950'li yılların temel hakları genel olarak sınırlama eğiliminin çok dikkat çekici bir istisnasıdır.⁵⁸ 1950'lerin hukuk anlatısında ulusal güvenlikle bağlantılandırılan komünizm karşıtı davalar ile sivil haklar davaları birbirinden tamamen ayrı olarak ele alınmaktadır ancak Birleşik Devletler Adalet Bakanlığı'nın Brown dosyasına sunduğu beyanlarda temel savın azınlıklara karşı ayrımcılığın devletin başka ülkelerle ilişkilerine zarar vermesi olduğu da göz önüne alındığında bu ikili ayrımın gerçeği tam yansıtmadığı görülmektedir.⁵⁹ Federal Hükümet açısından Soğuk Savaş koşullarının yarattığı gereklilikler, ayrımcılığın kaldırılması açısından eşitlikten daha öncelikli bir saik oluşturmuştu. Bell'in de ifade ettiği üzere siyahların

⁵⁶ Bell Jr (2005) s.1055.

⁵⁷ U.S. Government Accountability Office (2022)"K-12 Education: Student Population Has Significantly Diversified, but Many Schools Remain Divided Along Racial, Ethnic, and Economic Line", <<https://www.gao.gov/assets/gao-22-104737.pdf>> s.e.t. 10.03.2023.

⁵⁸ Bu eğilim Yüksek Mahkeme kararlarında da gözlemlenebilmektedir. Örneğin Mahkeme Dennis v. United States kararında, Smith Yasasını Anayasaya uygun bulurken, çokluk gerekçesinde "açık ve mevcut tehlike" kriterinden büyük ölçüde ayrılarak ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını "kötülüğün büyüklüğü" kriterine yani her davada tehdidin gerçekleşmesinin muhtemel olmasına bakılmaksızın kötülüğün niteliği gereği ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının meşru olup olmadığının değerlendirilmesi gerekliliğine dayanmıştır. **Dennis v. United States**, Supreme Court of the United States, No. 341 US 494 (1951), K.T. 04.06.1951.

⁵⁹ Dudziak, s.33,34.

hakları ancak siyasal alanda karar verme iktidarına sahip olanların bu hakların güçlendirilmesini kendi öncelikli meseleleri açısından yararlı gördüklerinde tanımakta ve korunmaktadır. Siyahların karşı karşıya kaldığı kölelik, şiddet, ırk ayrımı gibi adaletsiz uygulamalar hiçbir zaman kendi başlarına çözümü gerektiren sorunlar olarak ele alınmamışlardır.⁶⁰ Bell'in çıkarların ortaklaşması tezini ileri sürmesinin ardından Eleştirel Irk Kuramı dahilindeki birçok yazar bu tezi sadece siyahlar için değil başta Latinler de dahil olmak üzere tüm azınlık grupları açısından önem taşıyan hukuki gelişmeleri ve dönüm noktalarını analiz etmek için kullanmışlardır. Bu bakış açısının mevcut uluslararası durumun anlaşılması için de kullanılması mümkündür; örneğin Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin daha katı köktendinci gruplara karşı "ılımlı İslam'ı" desteklemesini bu bağlamda ele almak mümkündür.⁶¹

Eleştirel Irk Kuramının hem idealist hem materyalist kanatlarının dikkat çektiği önemli noktalardan biri yapısal belirlenimdir; buna göre sistem, yapısı ve sözcük dağarcığı nedeniyle belirli hataları gideme kabiliyetinden yoksundur. William Blackstone'un liberal-kapitalist düşünceye uygun olarak oluşturduğu temel çerçeve, Common Law sisteminde kendisini izleyen hukukçular için genel bir şablon oluşturmuştur; hukuk uygulaması büyük ölçüde eski şablonları tekrarlayarak varlığını sürdürmektedir, hukuk alanındaki değişim oldukça yavaştır. Bu durumda hukukun sözcük dağarcığına ve dolayısıyla hukuk düşüncesine eleştirel ırk kuramcılarının vurguladığı çıkarların ortaklaşması, siyah-beyaz ikiliği, dil hakları, hegemonya gibi kavramların dahil olması hiç de kolay olmayacaktır.⁶² Derrick Bell ve Alan Freeman gibi yazarlar temel haklara ilişkin ilerlemelerin sistem tarafından olması istenen hızda gerçekleştirildiğini böylelikle bir yandan azınlıkların sabırsızlanması ve bunun sonucunda oluşabilecek istikrarsızlıklar önlenirken diğer yandan da elit kesimin çıkarlarını tehlikeye düşürecek hızda bir değişimin önünün de alındığını ileri sürmektedir.⁶³

⁶⁰ Bell Jr (2004) s.49.

⁶¹ Delgado/Stefancic, s.24.

⁶² Delgado/Stefancic, s.32,33.

⁶³ Delgado/Stefancic, s.38.

C. KARŞIT ÖYKÜ ANLATICILIĞI

Aşkın değerlerin ve tarafsız kavramların yerini bağlamsal bir hukuk söyleminin alabileceği anlayışı, hukuki bilgiyi mantıklı ve doğrulanabilir önermelerden hareketle ve tümdengelim, kıyas ve emsalleri kullanan özerk bir yöntem oluşturarak sistemleştirmeyi hedefleyen akılcı modern eğilimi, evrensel doğruların olanaklılığını ve bunlara dayanan kuramları reddeden postmodern hukuki bakıştan çok daha eskiye dayanmaktadır. Yorum alanındaki bu dönüşümün başlangıç noktasında genellikle Gadamer hermenötiğinin olduğu kabul edilir. Bu bakış açısıyla akıl, tüm insanlıkta “tek tip” olarak bulunan bir şey değil, daha ziyade yerel uygulamalar ve söylemlerle bağlantılı bir toplumsal inşadır. Eleştirel Irk Kuramı da hukukun incelenmesinde bu yapı sökücü bakış açısını büyük ölçüde paylaşarak bireylerin öykülerine ilgi göstermektedir.⁶⁴

Eleştirel Irk Kuramı stratejilerinin kayda değer bir bölümü ana akım akademik çalışmaların nesnellik, tarafsızlık ve kişisellikten uzak olma iddialarının eleştirisini içermekte ve dolayısıyla yazarların Gramscici anlamda, siyah yahut beyaz olmayan geleneklere ve deneyimlere bağlı organik entelektüeller olarak görülmelelerini içermektedir. Bu bağlamda çalışmaların kendi farklılıkları temelinde anlaşılmalrı esastır ve bu farklılıkların eklemlenebilmesinde, aynı zamanda toplumsal gerçekliğin inşasının da bir aracı olan öykü anlatıcılığı ve karşıt öykü anlatıcılığı önemli bir rol oynamaktadır. Öykü anlatımı bir yandan hâkim irksal hiyerarşilerin anlatılarını ve bu anlatıların ideolojik temellerini gözler önüne sererken bir yandan da bunlar üzerinden olayların ve geçmiş deneyimlerin zaman zaman çoklu ve hatta çelişkili anlamlar üretebildiklerini göstermekte; alternatif ve genellikle de göz ardı edilmiş gerçekliklerin de görülmesine yardımcı olmaktadır.⁶⁵

“Karşıt öykü anlatıcılığı”, Eleştirel Irk Kuramının dikkat çekici yöntemlerinden biridir. Bu yöntem hâkim kültür anlatılarına karşı hâkim topluluğa dahil olmayan grupların öykü ve deneyimlerini aktarmayı ve bu yolla ayrımcılığa dikkat

⁶⁴ **Di Donato, Flora** (2020) *The Analysis of Legal Cases: A Narrative Approach*, Oxon, Routledge, s.38,39,48.

⁶⁵ **Adams, Bella** (2016) “Critical Race Theory”, Sim, Stuart (editör) *The Edinburgh Companion to Critical Theory*, Edinburgh, Edinburgh University Press, s.219,220.

çekmeyi amaçlar. Karşıt öykü anlatıcılığı genellikle siyah toplumun geçmişini aktarsa da zaman zaman gerçek anlamda kurguya da yer verildiği de görülmektedir. Derrick Bell'in "Uzay Tacirlerinin Kroniği" öyküsü bunun başarılı örneklerinden biridir. Öyküde Ronald Reagan sesiyle konuşan, Ku Klux Klan üyeleri gibi giyinmiş ve sadece siyahlar tarafından görülebilen uzaylı tacirler Birleşik Devletleri refaha kavuşturacak bir zenginlik karşısında tek bir şeyi, kayıtlara göre siyah sayılan tüm Afrikalı Amerikalıları yanlarında götürmeyi, istemektedirler. Sivil haklar savunucuları yargıya başvursalar da talepleri siyasi bulunarak kabul edilmez; Anayasaya aykırılık iddialarına karşı da Birleşik Devletler Anayasasında, elbette tüm yurttaşları kapsayacak şekilde, özel hizmet yükümlülüğü getiren bir değişiklik yapılarak önlem alınır. Nihayetinde uzaylıların teklifi kabul edilerek siyahlar atalarının geldiği şekilde zincire vurulmuş bir şekilde Amerika'yı terk ederler.⁶⁶ Bell bu öyküyle sadece ırk ayrımına değil mevcut sistemde sınıfsal farklılıkların üstünü örten "beyazlığa" dikkat çekmektedir. Siyahların haklarının feda edilmesini içeren siyasalar zenginlik ve iktidardan nasibini alamamış beyaz kesimin de ırk üstünlüklerini sürdürmelerini ve bir nevi mülkiyet haklarının güvence altına alınmasını sağlamaktadır. Siyahların gidişi beyazlığın bahsettiği mülkiyeti de ortadan kaldırdığında zenginlikten payını alamayan beyazların eşitsiz konumlarına tepki göstermemeleri için de bir neden kalmayacaktır.⁶⁷ Karşıt öykücülükte alegorilerin ve kurgunun kullanılması büyük ölçüde Bell'e özgüdür, yazara göre alegoriler yeterince hakiki olan ancak içerdikleri çelişkiler nedeniyle anlaşılması güç olan durumların anlaşılmasını sağlayan, gerçek olmayan öykülerdir ve alegori yoluyla süregelen gerçeklikler ortaya konabilmektedir. Bu yöntemle, renk körü hukuk sistemlerinde ve görünmez biçimde işlemekte olan "ırkçılık" hakikati açık bir şekilde anlatılabilmektedir.⁶⁸ Bell'in istisnai sayılabilecek kurgusal anlatısının yanında Amerikan hukuk sistemine içkin ayrımcılığı göstermek üzere siyah atala-

⁶⁶ **Bell Jr, Derrick A.** (2013) "After We're Gone: Prudent Speculations on America in a Post-racial Epoch", Stefancic, Jean/Delgado, Richard (editörler) *Critical Race Theory: The Cutting Edge*, Philadelphia, Temple University Press, s.10-12.

⁶⁷ **Bell Jr** (2013) s.13.

⁶⁸ **Martinez, Aja Y.** (2022) *Counterstory: The Rhetoric and Writing of Critical Race Theory*, Studies in Writing and Rhetoric, Champaign, Illinois, National Council of Teachers of English [NCTE], s.78,79.

rın kişisel öykülerinin aktarılması Eleştirel Irk Kuramına dahil olan hukukçuların sıklıkla kullandıkları bir yöntemdir. Karşıt öykücülük, azınlık gruplarına dair cehalete ve varsayımlara dayalı ana anlatıya bir müdahale niteliği taşımaktadır. Karşıt öykülerin yahut ırkçılığın veya benzer tahakküm biçimlerinin varlığını tespit eden öykülerin ırkçılıktan zarar görenlerin bakış açısıyla anlatılması azınlıklara mensup araştırmacıların kendi tecrübelerini araştırmada yetkinliklerini sağlayan yöntemlerdir.⁶⁹ Eleştirel Irk Kuramı açısından öyküler, meseller, kronikler ve anlatılar; hukuki ve siyasal söylemin yer aldığı arka plandaki varsayımları, önyargıları ve ortak anlayışları yani zihniyeti yıkmanın etkili bir aracıdır. Bir ideoloji olarak bu zihniyet mevcut toplumsal düzenlemelerin adil ve doğal kabul edilmesine yol açmaktadır. Delgado, iktidara sahip olanların tahakkümünü gizleyen bu sorunun çözümünü karşıt öykücülükte bulmaktadır.⁷⁰

II. ELEŞTİREL IRK KURAMI VE DİĞER ÇAĞDAŞ ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR

A. ELEŞTİREL IRK KURAMI VE ELEŞTİREL HUKUK ÇALIŞMALARI

Eleştirel Irk Kuramına taraftar olarak kabul edilen yazarlar kuramın ortaya çıkışında etkisi tartışılmaz olsa da Eleştirel Hukuk Çalışmalarını da oldukça sert bir şekilde eleştirmektedir. Eleştirel Irk Kuramının hukuk fakültelerine yönelik eleştirisinin odağında doğal olarak akademik alandaki gayrimeşru ırk hiyerarşileri bulunmaktadır ancak Eleştirel Hukuk Çalışmaları da “emperyalist” olmakla ve “renkli ırklardan akademisyenleri susturmakla” suçlanmıştır.⁷¹ Eleştirel Hukuk Çalışmalarının “emperyalistliği”, toplumu tümünden değiştirmeyen parçalı reformları reddederken, ırksal azınlıklara ve diğer baskı altındaki gruplara kendilerini doğrudan etkileyen olguları nasıl yorumlamaları gerektiğini öğretmeye kalkışmasından kaynaklanır; oysa örneğin fakir ailelerin ısınma giderlerine ka-

⁶⁹ **Martinez**, s.45,46.

⁷⁰ **Delgado, Richard** (1989) “Storytelling for Oppositionists and Others: A Plea for Narrative”, *Michigan Law Review* C:87, S:8, s.2413, 2414.

⁷¹ **Delgado** (1987) s.307; **Dalton, Harlon L.** (1987) “The Clouded Prism”, *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*, C:22, s.439,440; **Kennedy, Randall L.** (1989) “Racial Critiques of Legal Academia.”, *Harvard Law Review* C:102, S:8, s.689.

munun katkı sağlamasını hükme bağlayan bir mahkeme kararında, bu ailelerin kışı sıcak geçirmeleri akademisyen hukukçuların ofislerinin rahat ve sıcak ortamında, küçük hukuki kazanımların devrimi ertelleyip ertelediğini değerlendirmelerinden daha önemlidir.⁷² Eleştirel Hukuk Çalışmalarında da ırk, sınıf, etnisite ve cinsiyetler arası hiyerarşinin sıradanlaştırılmasını ve ayrımcılığın hukukun da katkısıyla gündelik yaşama sirayet etmesi eleştirilmektedir⁷³ ve ırk eşitliği her iki hareketin de hedefleri arasındadır, ancak Eleştirel Hukuk Çalışmalarının, bu hedefe hukuk alanında hak talepleriyle ulaşma çabasını küçümseyen yaklaşımı, Eleştirel Irk Kuramı çerçevesinde kabul görmemektedir. Hareketin öncülerinden Crenshaw'a göre Eleştirel Hukuk Çalışmaları dahilindeki eserlerdeki en büyük kusur, ırkçılığın hegemonya ile olan ilişkisinin göz ardı edilmesidir. Eleştirel Irk Kuramı hem beyaz yeni-muhafazakâr paradigmayı hem de eşitsizlik, ayrımcılık ve sosyal adaletsizlik konularında hâkim olan Eleştirel Hukuk Çalışmaları paradigmasını aynı anda reddederek, odağında ırk bilinci olan alternatif bir yaklaşım önermektedir.⁷⁴ Eleştirel Hukuk Çalışmalarının somut bir program oluşturamaması ve haklar söylemini değersiz görmesi, iki akım arasında kuramsal seviyedeki en belirgin farktır. Ancak bu kuramsal ayrılıklar dışında da önemli çatışma noktaları bulunmaktadır. Bu noktalar Eleştirel Irk Kuramına mensup hukukçuların Eleştirel Hukuk Çalışmaları çevresince susturuldukları ve kullanıldıkları yönündeki tespitlerinde yoğunlaşmaktadır.⁷⁵

1980'lerden itibaren ırk ve cinsiyet konuları Eleştirel Hukuk Çalışmalarının en önemli gündem maddesi haline gelmiştir, 1990'lara doğru ise feministler ve Eleştirel Irk kuramcılar Eleştirel Hukuk Çalışmaları içerisinde ayrı gruplar haline almış ve bir anlamda bu yeni açılımla Eleştirel Hukuk Çalışmalarının da varlığını sürdürmesini sağlamışlardır. İlk Eleştirel Irk Kuramı atölyesi 1989 yılında Wis-

⁷² **Delgado** (1987) s.307,308.

⁷³ **Akman, Şefik Taylan** (2012) "Hukuk Politika İlişkisi Bakımından Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:61, S:4, s.1285.

⁷⁴ **Cummings, André Douglas Pond** (2013) "A Furious Kinship: Critical Race Theory and the Hip Hop Nation", Stefancic, Jean/Delgado, Richard (Editörler) Critical Race Theory: The Cutting Edge, Philadelphia, Temple University Press, s.116.

⁷⁵ İleri sürülen farklı susturma ve kullanma biçimleri için bkz.: **Dalton** (1987).

consin Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiştir.⁷⁶ Eleştirel Irk Kuramı, Eleştirel Hukuk Çalışmaları içinden filizlenmiş olsa da her iki teori arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Eleştirel Hukuk Çalışmaları, liberal hukukiliğin bir gereklilik olmadığı, oydaşmaya dayanan alternatif siyasal ve hukuki düzenlemelerin mümkün olduğu varsayımına dayanmaktadır; buna karşılık feministlerle paralel bir şekilde Eleştirel Irk Kuramı taraftarları da oydaşma kavramını sorgulamaktadır. Bu akımlara göre hukuk sistemini oydaşma olasılığı üzerine değil farklılık olgusu üzerine inşa etmek gereklidir. Eleştirel Irk Kuramı taraftarlarına göre Eleştirel Hukuk Çalışmaları azınlık çıkarlarına önem vermekle birlikte haklar karşısındaki tutumları bu çıkarlarla çelişmektedir.⁷⁷ Eleştirel Irk Kuramı haklara dayanmanın mevcut eşitsizlikleri meşrulaştırdığı görüşüne taraftar değildir. Bu akıma mensup olduğu kabul edilen yazarlara göre hakların dönüştürücü etkisi hala önemini korumaktadır, dahası hakların öneminin kabul edilmesi Eleştirel Irk Kuramının, sivil haklar mücadelesiyle tarihsel bir bağ kurmasını sağlamaktadır. Hak söyleminin işlevlerinden birisi de siyahların öz-kimlik sahibi olmasının yolunu açması olmuştur. Eleştirel Irk Kuramı, liberal sivil haklar reformu ile Eleştirel Hukuk Çalışmaları arasında bir köprü oluşturma çabası içindedir.⁷⁸

B. ELEŞTİREL IRK KURAMI VE FEMİNİZM

Yukarıda da ifade edildiği üzere Eleştirel Irk Kuramının kökleri arasında radikal feminizm de bulunmaktadır. Hareketin feminizmle olan bağları ve ırkın toplumsal düşünce ve ilişkilerin ürünü olduğu savı birlikte düşünüldüğünde Eleştirel Irk Kuramı bakış açısıyla bir feminist kuram oluşturulması girişimleri de bir bakıma kaçınılmaz olmuştur. Renkli ırklardan kadınlar⁷⁹ Amerikan toplumunun en dezavantajlı grubudur. Bir yandan Amerikan toplumunun emek gücünün dikkate değer

⁷⁶ Delgado (2013) s.40,41.

⁷⁷ Duxbury, Neil (1995) Patterns of American jurisprudence, Oxford: Clarendon Press, s.503,504.

⁷⁸ Mirza, s.113.

⁷⁹ Burada renkli ırklardan kadınlar ifadesini Eleştirel Irk Kuramı dahilindeki çalışmalarla paralel biçimde siyah, Latin, Asyalı ve Amerikan Yerlisi kadınları kapsayacak şekilde kullanmaktayım.

bir kısmını oluşturan bu kadınlar diğer yandan da iktisadi, siyasal, sosyal yaşama ve eğitim sistemine entegre olmakta büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Eleştirel Irk Kuramı'nın temellerini renkli ırklardan kadınların da dahil olduğu feminist örgütlere ve sivil haklar mücadelesine kadar izlemek olanaklıdır. Feminizmden Eleştirel Irk Kuramına aktarılan fikirler arasında Amerika Birleşik Devletleri özelinde ırkçılığın gündelik uygulamaların bir parçası haline gelmesi, beyaz erkek üstünlüğü anlayışının hem kurumlarda hem de toplumun hemen her grubunda renk-körü ırk ayrımıyla iç içe geçmişiği, özcülük karşıtlığı, kişilerin aynı anda birden fazla kimliğe sahip olduğu ve bu kimliklerin kendi içlerinde çatışabileceği ve renkli ırklardan halkların baskıya karşı kendilerine has tutumları olabileceği sayılabilir. Buna paralel olarak Eleştirel Irk Kuramının feminist hukuk yöntemlerini büyük ölçüde benimsediği de görülmektedir.

Olgunun kendisi çok daha eski olsa da Eleştirel Irk Kuramının en temel kavramlarından biri olan “kesişimsellik” ilk defa, ünlü feminist hukukçu akademisyen Kimberlé Crenshaw tarafından 1989 yılında kullanılmış ve Patricia Hill Collins tarafından kuramsallaştırılmıştır. Kuram bu açıdan gündelik yaşamda ırk, sınıf ve cinsiyetin kesişen etkilerini ve renkli ırklardan kadınların taleplerini dile getiren bir sosyal adalet projesidir.

Crenshaw'ın çalışmaları 19. yüzyıla değin uzanan siyah feminist düşünceden beslenmektedir. Henüz 1892'de Anna Julia Cooper yaşadığı dönemin renkli ırklardan kadınlarının Amerika'da benzersiz bir konumda olduklarına, bu kadınların statülerinin bir geçiş ve istikrarsızlık dönemi içerisinde, içinde buldukları medeniyeti oluşturan tüm güçler arasında belirlilikten en uzak olanlardan biri olduğuna dikkat çekmekteydi. Cooper kadınların aynı anda hem kadın sorunuyla hem de ırk sorunuyla karşı karşıya olduklarını, beyaz ırktan kadınların beyaz erkeklerden gördükleri muamele ile siyah kadınların kendi ırklarından olan erkeklerden gördükleri muamelenin dahi aynı olmadığını ve hatta ırk mücadelesinde bile kadınların yalnız kaldıklarını tespit etmekteydi.⁸⁰ Cooper'ın bakış açısı siyah feminist düşünceyle sömürgecilik arasında bağ kurması açısın-

⁸⁰ **Cooper, Anna J.** (1998) *The voice of Anna Julia Cooper: Including a Voice From the South and Other Important Essays, Papers, and Letters*, Lemert, Charles/ Bhan, Esme (Editörler), Maryland, Rowman & Littlefield Publishers, s.112,113,236.

dan da önemlidir. İç sömürgecilik tezinin gelişiminde Cooper'ın çalışmalarının önemli bir payı bulunmaktadır. Cooper, emperyalizmi sınırlandırılmamış ataerkil iktidarla bağlantılı görmektedir; dolayısıyla emperyalizm ile yerel ırk tahakkümü arasında da bir bağ bulunmaktadır. Bu tespite göre, ırksal ayırım ideolojisini de içeren emperyalizm, ataerkil iktidarın en üst düzeydeki tezahürüdür; bu aleni istismarın kaynakları sorgulanmalı ve bunlara karşı mücadele edilmelidir.⁸¹

Erken dönem feminist literatürün en önemli katkılarından biri ana akım akademik çalışmaların kadın deneyimlerine yer vermeyişinin eleştirilmesi olmuştur. Birçok feminist, erkek merkezli ve erkeklerin hâkim olduğu akademik ana akımı eleştirmek ve baskı gören kadın olmanın neye tekabül ettiğini göstermek için cinsiyet temelli tahakkümü diğer bütün tahakküm biçimlerinden yalıtılmış olarak ele almayı tercih etmiştir. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak bu yöntemeye dayanan literatür ya doğrudan beyaz burjuva kadınların deneyimlerine odaklanıyor ya da diğer kadınların deneyimlerine tamamen kayıtsız kalıyordu. Kesişimsellik kavramı, büyük ölçüde söz konusu çalışmaların eleştirisinden doğmuştur; diğer bir ifadeyle, erken dönem feminizmin feminist eleştirisinin bir ürünüdür. Feminist metinler, çeşitli farklılıkların birbirlerinden ayrı ayrı incelenebileceğini ve bir diğerine eklenebileceğini kabul etmekle eleştirilmiştir; çünkü bu durumda, örneğin siyah kadınların cinsiyet temelli baskıyı beyaz kadınlardan farklı bir biçimde ve ırk temelli baskıyı ise siyah erkeklerden farklı şekilde tecrübe ettiği görülemeyecektir.⁸²

Kesişimsellik, feminist teorinin ve Eleştirel Irk Kuramının daha genel anlamdaki akademik faaliyetlere yapmış olduğu en önemli katkılardan biri olarak kabul edilmektedir. Zaman içinde kesişimsellik, mülteci hukukunun da önemli bir kavramı haline gelmiş, BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin 'Yaş, Cinsiyet ve Çeşitlilik Politikası'nda da yer bulmuştur.⁸³

⁸¹ **Carby, Hazel V.** (1985) "On the Threshold of Woman's Era": Lynching, Empire, and Sexuality in Black Feminist Theory", *Critical Inquiry*, C:12, S:1, s.262-277.

⁸² **Sigle-Rushton, Wendy** (2014) "Essentially quantified? Towards a More Feminist Modeling Strategy", *Evans, Mary/ Hemmings, Clare/ Henry, Marsha/ Johnstone, Hazel/ Madhok, Sumi/ Plomien, Ania/ Wearing, Sadie* (Editörler), *The Sage Handbook of Feminist Theory*, Londra, Sage Publications, s.432,433.

⁸³ Bkz. **BMMYK** (2018) "UNHCR Policy on Age Gender and Diversity", s.5,19, <<https://www.unhcr.org/media/policy-age-gender-and-diversity-accountability-2018>> s.e.t. 1.05.2023.

C. ELEŞTİREL IRK KURAMINA YÖNELTİLEN BAŞLICA ELEŞTİRİLER

Eleştirel Irk Kuramını ilk eleştiren isimler arasında yer alan siyah hukuk profesörü Randall Kennedy, en şiddetli örneğini Richard Delgado'nun "Imperial Scholar" makalesinde gördüğümüz⁸⁴ Eleştirel Irk Kuramının, hukuk literatürünün ana akımı oluşturan yazarlara yönelttiği azınlık mensubu yazarların katkılarını göz ardı etme eleştirisini değerlendirirken hukuk literatürünün bir pazaryeri gibi olduğunu, bazı kitaplar ilgi çekerken bazılarının alıcı bulmadığını ve sırf bu nedenle bazı eserlerin öne çıkmasının ayrımcılık olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmüştür.⁸⁵

Eleştirel Irk Kuramının, biraz da köklerinde yer alan Eleştirel Hukuk Çalışmaları nedeniyle çeşitli konularda paralellik taşıdığı Marksist kuramla olan ilişkisi de çeşitli çatışmaları içermektedir. Eleştirel Irk Kuramı ile Marksist kuramcılar arasındaki en önemli ihtilaf noktalarından biri Eleştirel Irk Kuramının

⁸⁴ Delgado, dostlarının öğütlerini tutarak güvenceli kadrosunu elde edene kadar suya sabuna dokunmayan, tehlikesiz akademik faaliyetlerle uğraştıktan sonra sivil haklar konusunda çalışmaya başladığını ifade ettiği çalışmasında, bu konu üzerinde çalışmaya başladığı dönemde de Amerikan üniversitelerinde yaklaşık yüz siyah, yirmi beş Hispanik on Amerikan yerlisi hukuk profesörü olmasına karşın bu alanda kabul gören tüm yazarların beyaz ve erkek olduğunu, beyaz erkekler dışındaki yazarların göz ardı edildiğini, bunlara atf yapılmadığını savunmaktadır. **Delgado, Richard** (1984) "Imperial Scholar: Reflections on a Review of Civil Rights Literature", *University of Pennsylvania Law Review* C:132, S:3, s.561-578.

Delgado'nun kendisini aynı kampta gördüğü ve Eleştirel Irk Kuramının önde gelen isimleri olan yazarlar arasından da makaleyi olumsuz yönde eleştirenler olmuştur; bu eleştiriler arasında belki de en çarpıcı olanı kendisi de daha önce Bakke, *Minority Admissions, and the Usual Price of Racial Remedies* adlı makalesinde azınlıklara kendilerini ilgilendiren yargılama faaliyetinde ve bununla bağlı akademik tartışmalarda kulak verilmediğini savunan Derrick Bell'in (Bkz.: **Bell Jr, Derrick A.** (1979) "Bakke, *Minority Admissions, and the Usual Price of Racial Remedies*", *California Law Review* C:67, S:1, s.4.) "akademik protesto şeklinde kurumun duvarı üzerinden atılmış entelektüel bir el bombası" şeklindeki tasviridir. **Wiener, John** (1991) *Professors, Politics and Pop*, Londra, Verso Books, s.129. Delgado, ilk makaleden on yıl sonra yazdığı *Imperial Scholar Revisited: How to Marginalize Outsider Writing, Ten Years Later* başlıklı makalesinde aradan geçen sürede radikal feminist ve azınlık mensubu hukukçu akademisyen yazarların sayısının artmasına karşın daha önce tasvir ettiği durumda gerçek bir değişim olmadığını ve beyaz erkek akademisinin bu yazarları görmezden gelmeye devam ettiğini savunmaktadır. **Delgado, Richard** (1992) "Imperial Scholar Revisited: How to Marginalize Outsider Writing, Ten Years Later", *University of Pennsylvania Law Review* C:140, S:4, s.1349-72.

⁸⁵ **Kennedy**, s.1774-1776.

kullandığı “Beyaz Üstünlüğü” kavramıdır. Burada Eleştirel Irk Çalışmalarına yöneltilebilecek en önemli eleştirilerden biri beyaz üstünlüğü kavramının Batılı kapitalist ülkelerdeki ırkçılığı açıklamadaki işlevsizliğidir. Bazı işçilerin sırf beyaz oldukları için beyaz üstünlüğünün avantajlı tarafında yer aldıkları iddiası işçi sınıfının birbirine ırk temelinde yabancılaşmasına neden olabilecektir. Eleştirel Irk Kuramcılarını açısından beyaz üstünlüğü kavramını sadece beyazların üstünlüğünü savunan ırkçı grupların bilinçli ırkçılığına değil beyazların çok çeşitli toplumsal ve kurumsal ilişkiler içindeki hakimiyetlerine de işaret etmektedir⁸⁶

Eleştirel Irk Kuramı, Marksizm de dahil olmak üzere sol düşünceden etkilenmiş olsa da odak noktasında sınıfın değil ırkın bulunması nedeniyle Marksist kuramla çatışması kaçınılmazdır. Bununla birlikte her iki kuramın bağdaşabileceğini savunan görüşler de mevcuttur; örneğin Mills Eleştirel Irk Kuramının modern dünyanın şekillenmesinde ırkın önemini kabul etme noktasında birleşen çok farklı yaklaşımları içeren geniş bir hareket olduğuna işaret eder ve Eleştirel Irk Kuramı ile feminizm arasında bir benzetme yaparak tıpkı cinsiyet temelli tahakkümü esas alan feminizmin Marksist ve sosyalist feministleri de kapsayabildiği gibi⁸⁷ Eleştirel Irk Kuramına dahil olup siyah radikal gelenekle Marksist bakış açısını aynı anda sahiplenen ve kendisini Marksist olarak nitelendiren kişilerinde var olduğunu savunur. Yazara göre söz konusu yaklaşımı benimseyenler sayesinde beyaz üstünlüğünün tarihsel materyalist bir açıdan açıklanması da olanaklı olacaktır. Avrupa emperyalizminin ortaya çıkışını ve burjuva sınıfının çıkarlarını ırkı ve beyaz üstünlüğünü temel alarak açıklayan Marksist bir Eleştirel Irk Kuramı'nın mümkün olduğunu savunan Cole, yaratılan ırk kavramının otonomi kazanmasıyla birlikte beyaz Ortodoks Marksizm'in de sorgulanmasını gerektireceğini ileri sürmektedir.⁸⁸

⁸⁶ **Cole, Mike** (2020) “A Marxist Critique of Sean Walton’s Defence of the Critical Race Theory Concept of ‘White Supremacy’ as Explaining All Forms of Racism, and Some Comments on Critical Race Theory, Black Radical and Socialist Futures”, *Power and Education*, C:12, S:1, s.97.

⁸⁷ Yazara göre Marksizm günümüzde genel olarak “ölü” kabul edildiği için söz konusu feminist gruplar ana akım feminizmin yanında marjinal kalmaktadır.

⁸⁸ **Mills, Charles W.** (2009) “Critical Race Theory, A reply to Mike Cole”, *Ethnicities*, C:9, S:2, s.271,272.

Harekete yöneltilen eleştirilerden biri Eleştirel Irk Kuramının tespitlerinin Amerika ile sınırlı kalmasıdır, oysa ırk temelli hukuki sorunlar Amerika Birleşik Devletleri'ne özgü değildir. Örneğin İngiltere ve Galler'de de siyahların ve diğer azınlık etnik gruplarına mensup kişilerin kolluk kuvvetlerince durdurularak aranması olasılığı beyaz etnik gruba mensup kişilere nazaran 4.3 kat fazladır; benzer şekilde siyah kişilerin kolluk tarafından yakalanma oranı da beyaz etnik kökenlilere göre üç kat fazladır.⁸⁹ Birleşik Krallık'ta nüfusun yaklaşık %2.7'sini oluşturan siyah nüfus cezaevindeki nüfusunun %13,1'ini oluşturmaktadır. Kolluğun orantısız güç kullandığı vakaların ve özellikle gözaltında ölüm vakalarının büyük çoğunluğunda polis gözetimindeki kişilerin azınlık etnik gruplarına mensup olduğu bilinmektedir. Avrupa Birliği üyesi birçok ülkede etnik aidiyet, din veya ırk gibi faktörlerin kolluk faaliyetleri sırasında kolluğun kararlarını etkilediği görülmektedir. Uygulamada, en ufak kabahatlerde dahi kolluk kuvvetlerinin beyaz ırktan olmayan kişilere karşı müdahalede bulunmasının özellikle siyah toplulukları fiilen cezalandırma işlevi gösterdiği ve bu toplulukların mensuplarının yurttan çeteciye dönüşmesine neden olduğu söylenmektedir.⁹⁰ Amerika Birleşik Devletlerinde filizlenen Eleştirel Irk Kuramı ile İngiltere'deki Eleştirel Irk Kuramı bakış açısı arasındaki en önemli fark Kuzey Amerika'da siyahların kamusal alana katılmalarının ancak çok uzun süren mücadelelerin neticesi olmasına karşın İngiltere tarih anlatımında marjinalleştirilmiş olmakla birlikte siyah düşünsel üretiminin⁹¹ İngiliz kültürel yaşamında hemen her zaman bir etkisinin olmasıdır.

⁸⁹ **Home Office** (2020) Police Powers and Procedures, England and Wales, year ending 31 Mart 2020 - Second Edition, <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/935355/police-powers-procedures-mar20-hosb3120.pdf> s.e.t.26.03.2023.

⁹⁰ **Long**, s.3.

⁹¹ Bu bakımdan önde gelen isimler arasında ilk baskısı 1789'da yayımlanan the Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano, Or Gustavus Vassa, The African adlı otobiyografik kitabın yazarı ve köleliğin kaldırılması mücadelesinin önemli isimlerinden olan Olaudah Equiano, Marksist tarihçi ve Cyril Lionel Robert James, gazeteci ve feminist aktivist Claudia Jones, romancı ve aynı zamanda Irk ve Sınıf dergisinin editörü Ambalavaner Sivanandan, Marksist sosyolog ve kültür kuramcısı Stuart Hall ve sosyolog Paul Gilroy sayılabilir.

SONUÇ YERİNE

Eleştirel hukuk kuramı, sınıflar, ırklar, etnik gruplar, cinsiyetler arasında ve hatta her birinin kendi içindeki meşru olmayan hiyerarşilerin eleştirisi etrafında şekillenmiştir.⁹² Eleştirel kuramın her gün genişleyen kimlik temelli hareketlerle ilişkisi sonucunda ortaya çıkan Eleştirel Engellilik Kuramı, Eleştirel Queer Kuram, Eleştirel Feminist Kuram, Eleştirel Irk Feminizmi, Eleştirel Kesişimsellik gibi çok sayıda kuramsal yaklaşım içerisinde belki de en etkili olanı ve özellikle hukuk ve eğitim alanlarında en çok dikkat çekeni Eleştirel Irk Kuramı olmuştur. Zaman içinde Eleştirel Irk Kuramının kendi içinde dahi farklı kimliklere odaklanan örneğin Latin-Eleştirel hareketi, Eleştirel Irk Feminizmi yahut Müslümanların karşılaştıkları ayrımcılıklara odaklanan eleştirel çalışmalar gibi alt çalışma dalları ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri özelinde önde gelen çoğu hukuk fakültesinin müfredatında şu veya bu ölçüde Eleştirel Irk Kuramına yer verdikleri görülmektedir. Amerikan yargı uygulamasında da Kuramın önemli etkilerinin olduğunu, avukatların sisteme içkin ayrımcılığı ortaya koymak ve bu ayrımcılıkla mücadele etmek için Eleştirel Irk Kuramının kuramsal altyapısını kullandıklarını da gözlemek mümkündür. Özellikle yoksulluk, gelir adaletsizliği, suçluluk ve göç gibi alanlarda ayrımcılıkla mücadelede Eleştirel Irk Kuramcılarının önemli bir rol üstlendiği söylenebilir.

Eleştirel Irk Kuramı çağdaş “Batılı” kapitalist toplumların rolüne dair görece yeni ve etkili bir bakış açısıdır. Bu kuramın, örneğin Marksizm gibi toplumun her alanına şamil bir ana kuram olmadığı ve genel bir gelecek tasavvuru olmadığı açıktır. Bununla birlikte Kuramın toplumsal tarihle ilgili saptamaları ve gerekli önlemlerin alınmaması halinde gelecekte yaşanabilecek olumsuzluklara dair öngörülerini bulunmaktadır.⁹³

Hukuk alanında ortaya çıkan Eleştirel Irk Kuramı zaman içerisinde sosyoloji, tarih, kadın çalışmaları ve özellikle de eğitim bilimleri alanında taraftar bulmuş, doksanlı yılların sonundan itibaren de Amerika Birleşik Devletleri'nin

⁹² **Gordon**, s.404.

⁹³ **Gillborn, David** (2008) *Racism and Education: Coincidence or Conspiracy?*, Abingdon, Routledge, s.22.

yanı sıra İngiltere’de de etkili olmaya başlamıştır. Eleştirel Irk Kuramının sosyo hukuki çalışmalar açısından sağladığı en önemli kazanım ırkın kendisinin biyolojik bir olgu olmaktan ziyade hukuki/toplumsal bir inşa olduğunu ortaya koymasıdır.⁹⁴ Eleştirel Irk Kuramının bilhassa ırk ayrımının hukukun oluşmasında doğrudan etkili olduğu ve renk körlüğü biçiminde örtük de olsa yargı kararlarında da varlığını hissettirdiği hukuk sistemleri açısından çok daha anlamlı olduğu, tarihsel olarak sivil haklar mücadelesinin yaşanmadığı bir toplumda şekillenen Türk hukuk sisteminin değerlendirilmesinde doğrudan esas alınmasının yarar sağlamaktan ziyade yanlış tespitlere yol açabileceği açıktır ancak Kuram dahilindeki tespitlerin ülkemizdeki hukuk sosyolojisi çalışmalarında ayrımcılığın daha iyi kavranabilmesi açısından kullanışlı hareket noktaları sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

---

⁹⁴ France Winddance Twine’in, siyah çocuk annesi beyaz kadınlarla yapmış olduğu çalışmalara dayanan *Transgressive Women and Transracial Mothers: White Women and Critical Race Theory* adlı makalesi Eleştirel Irk Kuramı ve Feminizm perspektifinden kesişimsellik ve ırkın bir toplumsal inşa olduğunu somut vakalar üzerinden oldukça net bir şekilde ortaya koymaktadır. Makalede beyaz kadınların siyah erkeklerle olan ilişkileri ve bilhassa beyaz olmayan çocukların annesi olmaları neticesinde “beyazlıklarını” yitirerek toplumun gözünde “fahri siyah” olmaları göz önüne serilmektedir. (Bkz.: **Winddance Twine, France** (2001) “Transgressive Women and Transracial Mothers: White Women and Critical Race Theory”, *Meridians: Feminism, Race, Transnationalism*, C:1, S:2, s.130-153).

KAYNAKÇA

- Adams, Bella** (2016) “Critical Race Theory”, Sim, Stuart (editör) *The Edinburgh Companion to Critical Theory*, Edinburgh, Edinburgh University Press, s.213-229.
- Akman, Şefik Taylan** (2012) “Hukuk Politika İlişkisi Bakımından Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:61, S:4, s.1271-1306.
- Armani Da Silva - Birleşik Krallık**, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Başvuru No. 5878/08, K.T. 30.03.2016.
- Barrera, Mario** (1979) *Race and Class in the Southwest: A Theory of Racial Inequality*, Indiana, University of Notre Dame Press.
- Bell Jr, Derrick A.** (1979) “Bakke, Minority Admissions, and the Usual Price of Racial Remedies”, *California Law Review* C:67, S:1, s.3-19.
- Bell Jr, Derrick A.** (1980) “Brown v. Board of Education and the interest-convergence dilemma”, *Harvard Law Review*, C:93, S:3, s.518-533.
- Bell Jr, Derrick A.** (2004) *Silent Covenants: Brown V. Board of Education and the Unfulfilled Hopes for Racial Reform*, United States, Oxford University Press.
- Bell Jr, Derrick A.** (2005) “The Unintended Lessons in Brown v. Board of Education”, *NYLS Law Review* C:49, S:4, s.1053-1067.
- Bell Jr, Derrick A.** (2013) “After We’re Gone: Prudent Speculations on America in a Postracial Epoch”: Stefancic, Jean/Delgado, Richard (editörler) *Critical Race Theory: The Cutting Edge*, Philadelphia, Temple University Press.
- Bernasconi, Robert** (2017) “Critical Philosophy of Race and Philosophical Historiography”: Taylor, Paul C./ Alcoff, Linda Martin/ Luvell, Anderson (editörler), *The Routledge Companion to Philosophy of Race*, New York, Routledge, s.3-13.
- Bickel, Alexander M.** (1978), *The Supreme Court and the Idea of Progress*, USA, Yale University Press.
- Blauner, Robert** (1972) *Racial Oppression in America*, New York, HarperCollins College Division.
- BMMYK** (2018) “UNHCR Policy on Age Gender and Diversity”, s.5,19, <<https://www.unhcr.org/media/policy-age-gender-and-diversity-accountability-2018>> s.e.t. 1.05.2023.
- Bonilla-Silva, Eduardo** (2001) *White Supremacy and Racism in the Post-Civil Rights Era*, Londra, Lynne Rienner Publishers.

- Bonilla-Silva, Eduardo** (2015) “More Than Prejudice: Restatement, Reflections, and New Directions in Critical Race Theory”, *Sociology of Race and Ethnicity*, C:1, S:1, s.74; Bonilla-Silva (2001) s.73-87.
- Carby, Hazel V.** (1985) ““On the Threshold of Woman’s Era”: Lynching, Empire, and Sexuality in Black Feminist Theory”, *Critical Inquiry*, C:12, S:1, s.262-277.
- Chang, Robert S.** (2002) “Critiquing ‘Race’ and Its Uses: Critical Race Theory’s Uncompleted Argument”: Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/Harris, Angela P. (editörler), *Crossroads, Directions and a New Critical Race Theory*, Philadelphia, Temple University Press.
- Cole, Mike** (2020) “A Marxist Critique of Sean Walton’s Defence of the Critical Race Theory Concept of ‘White Supremacy’ as Explaining All Forms of Racism, and Some Comments on Critical Race Theory, Black Radical and Socialist Futures”, *Power and Education*, C:12, S:1, s.95-109.
- Cooper, Anna J.** (1998) *The voice of Anna Julia Cooper: Including a Voice From the South and Other Important Essays, Papers, and Letters*, Lemert, Charles/ Bhan, Esme (Editörler), Maryland, Rowman & Littlefield Publishers.
- Crenshaw, Kimberle** (1989) “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, *University of Chicago Legal Forum*, S:1, s.139-167.
- Crenshaw, Kimberle Williams,** (2002) “The First Decade: Critical Reflections, or ‘A Foot in the Closing Door’”, Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/Harris, Angela P. (editörler), *Crossroads, Directions and a New Critical Race Theory*, Philadelphia, Temple University Press.
- Crenshaw, Kimberle/Gotanda, Neil/Peller, Gary/Kendall, Thomas** (Editörler) (1995) *Critical Race Theory: The Key Writings That Formed the Movement*, New York, The New Press.
- Cummings, André Douglas Pond** (2013) “A Furious Kinship: Critical Race Theory and the Hip Hop Nation “, Stefancic, Jean/Delgado, Richard (editörler) *Critical Race Theory: The Cutting Edge*, Philadelphia, Temple University Press, s.107-119.
- Dalton, Harlon L.** (1987) “The Clouded Prism”, *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*, C:22, s.435,447.
- Davis, Thomas J.** (2021) “İrk, Kimlik, Ulus: Plessy v. Ferguson”, Gordon-Reed, Annette (Editör) *İrki Mahkemeye Çıkarmak: Amerika Tarihinde Hukuk ve Adalet*, (Çeviren: Ertuğrul Uzun), İstanbul, Zoe Kitap, s.86-107.

- Delgado, Richard** (1992) “Imperial Scholar Revisited: How to Marginalize Outsider Writing, Ten Years Later”, *University of Pennsylvania Law Review* C:140, S:4, s.1349-72.
- Delgado, Richard** (1984) “Imperial Scholar: Reflections on a Review of Civil Rights Literature “, *University of Pennsylvania Law Review* C:132, S:3, s.561-578.
- Delgado, Richard** (1987) “The Ethereal Scholar: Does Critical Legal Studies Have What Minorities Want”, *Harv. CR-CLL Rev. C:22*, s.301-322.
- Delgado, Richard** (1989) “Storytelling for Oppositionists and Others: A Plea for Narrative”, *Michigan Law Review* C:87, S:8, s.2411-2441.
- Delgado, Richard** (2013) “Liberal McCarthyism and the Origins of Critical Race Theory”: Stefancic, Jean/Delgado, Richard (editörler) *Critical Race Theory: The Cutting Edge*, Philadelphia, Temple University Press.
- Delgado, Richard /Stefancic, Jean** (2017) *Critical Race Theory*, USA, New York University Press.
- Dennis v. United States**, Supreme Court of the United States, No. 341 US 494 (1951), K.T. 04.06.1951.
- Di Donato, Flora** (2020) *The Analysis of Legal Cases: A Narrative Approach*, Oxon, Routledge.
- Donnor, Jamel K.** (2016) “Derrick Bell, Brown, and the Continuing Significance of the Interest-Convergence Principle”: Ladson-Billings/Gloria, Tate/William F. (editörler), *Covenant Keeper: Derrick Bell’s Enduring Education Legacy*, New York, Peter Lang.
- Dudziak Mary L.** (2004) “Brown as a Cold War case”, *The Journal of American History*, C:91, S:1, s.32-42.
- Duxbury, Neil** (1995) *Patterns of American jurisprudence*, Oxford: Clarendon Press.
- Edley, Christopher F. Jr.** (1996) *Not All Black and White: Affirmative Action, Race, And American Values*, New York, Hill and Wang.
- Executive Office of the President**, “Combating Race and Sex Stereotyping” <<https://www.federalregister.gov/documents/2020/09/28/2020-21534/combating-race-and-sex-stereotyping>> s.e.t. 10.02.2023.
- Executive Office of the President**, “Executive Order on Advancing Racial Equity and Support for Underserved Communities Through the Federal Government”, 20 Ocak 2021, <<https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2021/01/20/executive-order-advancing-racial-equity-and-support-for-underserved-communities-through-the-federal-government/>> s.e.t. 10.03.2023.

- Fanon, Frantz** (2007) *Black Skin, White Masks*. New York, Grove Press (Çeviren: Philcox, Ricgard).
- Fenelon, James V.** (2016) “Critique of Glenn on Settler Colonialism and Bonilla-Silva on Critical Race Analysis From Indigenous Perspectives”, *Sociology of Race and Ethnicity*, C:2, S:2, s.237-242.
- Freire, Paulo** (2000) *Pedagogy of the Oppressed*, 30th Anniversary Edition, New York, Continuum, (Çeviren: Ramos, Myra Bergman).
- Gayle v. Browder**, Supreme Court of the United States, No. 352 U.S. 903 (1956), K.T. 13 Kasım 1956.
- Gillborn, David** (2008) *Racism and Education: Coincidence or Conspiracy?*, Abingdon, Routledge.
- Gómez, Laura E.** (2022) “İki Türün Öyküsü: Hukuk ve Toplum Disiplini ile Eleştirel Irk Teorisi Arasındaki Gerçek ve İdeal Bağlar Üzerine”: Sarat, Austin (editör), *Hukuk ve Toplum El Kitabı* (çeviren: Ünver, Serdar), İzmir, Işık Yayınları.
- Gordon, Robert W.**, (2006) “Bazı Eleştirel Hukuk Teorilerinin Eleştirisi”, (çev. Gölbaşı, Serkan) *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C:64, S:2, s.387-409.
- Gotanda, Neil** (2013) “A Critique of ‘Our Constitution is Color-Blind’”: Stefancic, Jean/Delgado, Richard (editörler) *Critical Race Theory: The Cutting Edge*, Philadelphia, Temple University Press.
- Hayman, Robert L./Levit, Nancy** (2002) “Un-Natural Things: Constructions of Race, Gender, and Disability”: Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/Harris, Angela P. (editörler), *Crossroads, Directions and a New Critical Race Theory*, Philadelphia, Temple University Press.
- Home Office** (2020) *Police Powers and Procedures*, England and Wales, year ending 31 Mart 2020 - Second Edition, <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/935355/police-powers-procedures-mar20-hosb3120.pdf> s.e.t.26.03.2023.
- Kennedy, Randall L.** (1989) “Racial Critiques of Legal Academia.”, *Harvard Law Review* C:102, S:8, s.1745-1819.
- Lawrence III, Charles R.** (2002) “Foreword: Who are We? And Why are We Here? Doing Critical Race Theory in Hard Times”: Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/Harris, Angela P. (editörler), *Crossroads, Directions and a New Critical Race Theory*, Philadelphia, Temple University Press.

- Long, Lisa J.** (2018), *Perpetual Suspects: A Critical Race Theory of Black and Mixed-Race Experiences of Policing*, Cham, Palgrave Macmillan.
- Martinez, Aja Y.** (2022) *Counterstory: The Rhetoric and Writing of Critical Race Theory*, Studies in Writing and Rhetoric, Champaign, Illinois, National Council of Teachers of English [NCTE].
- Miller, Loren** (1966) *The Petitioners: The Story of the Supreme Court of the United States and the Negro*, New York, Pantheon Books.
- Mills, Charles W.** (2009) "Critical Race Theory, A reply to Mike Cole", *Ethnicities*, C:9, S:2, s.270-281.
- Mirza, Qudsia**, (1999) "Patricia Williams: Inflecting Critical Race Theory", *Feminist Legal Studies* C:7, S:2, s.111-132.
- Omi, Michael/Winant, Howard** (1993) "On the Theoretical Status of the Concept of Race": McCarthy, Cameron/Crichlow, Warren/Dimitriadis, Greg/Dolby, Nadine (Editörler), *Race, Identity and Representation in Education*, New York, Routledge.
- Pinderhughes, Charles** (2010) "How Black Awakening in Capitalist America Laid the Foundation for a New Internal Colonialism Theory", *The Black Scholar*, C:40, S:2, s.71-78.
- Plessy v. Ferguson**, Supreme Court of the United States, 163 U.S. (1896) 537, K.T. 18.05.1896.
- Said, Edward W.**, (1997) *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*, New York, Knopf Doubleday Publishing Group.
- Sigle-Rushton, Wendy** (2014) "Essentially quantified? Towards a More Feminist Modeling Strategy", Evans, Mary/ Hemmings, Clare/ Henry, Marsha/ Johnstone, Hazel/ Madhok, Sumi/ Plomien, Ania/ Wearing, Sadie (Editörler), *The Sage Handbook of Feminist Theory*, Londra, Sage Publications, s.431-445.
- Tushnet, Mark** (2021) "Brown v. Eğitim Kurulu Davası", Gordon-Reed, Annette (Editör) *İrki Mahkemeye Çıkarmak: Amerika Tarihinde Hukuk ve Adalet*, (Çeviren: Ertuğrul Uzun), İstanbul, Zoe Kitap, s.209-231.
- U.S. Government Accountability Office** (2022) "K-12 Education: Student Population Has Significantly Diversified, but Many Schools Remain Divided Along Racial, Ethnic, and Economic Line", <<https://www.gao.gov/assets/gao-22-104737.pdf>> s.e.t. 10.03.2023.
- Ünver, Serdar** (2022) *Negatif Din Özgürlüğü*, Ankara: Astana Yayınları.

Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/ Harris, Angela P. (2002) “Battles Waged, Won, and Lost: Critical Race Theory at the Turn of the Millennium”, Valdes, Francisco/ McCristal Culp, Jerome/Harris, Angela P. (editörler), *Crossroads, Directions and a New Critical Race Theory*, Philadelphia, Temple University Press.

Winddance Twine, France (2001) “Transgressive Women and Transracial Mothers: White Women and Critical Race Theory”, *Meridians: Feminism, Race, Transnationalism*, C:1, S:2, s.130-153.

Wiener, John (1991) *Professors, Politics and Pop*, Londra, Verso Books.